

Традиции и инновации
в методике преподавания
иностранных языков

ТОМ IV

pod redakcją
Ewy Dźwierzynskiej
Małgorzaty Dziejic

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu Rzeszowskiego
Rzeszów 2024

Recenzowali
dr hab. KRYSZYNA JANASZEK, prof. US
dr hab. ANDRZEJ CHARCIAREK, prof. UŚ

Opracowanie redakcyjne i korekta tekstów w języku polskim
JOLANTA DUBIEL

Korekta streszczenia w języku angielskim
JOANNA MAZUR-OKALOWE

Opracowanie techniczne i łamanie
WOJCIECH PĄCZEK

Korekta techniczna
EWA KUC

Projekt okładki
DOROTA KOCZĄB

© Copyright by
Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego
Rzeszów 2024

ISBN 978-83-8277-177-0

2107

WYDAWNICTWO UNIwersYTETU RZESZOWSKIEGO
35-959 Rzeszów, ul. prof. S. Pigoń 6, tel. 17 872 13 69, tel./fax 17 872 14 26
e-mail: wydaw@ur.edu.pl; <https://wydawnictwo.ur.edu.pl>
wydanie I; format B5; ark. wyd. 6; ark. druk. 6.25; zlec. red. 52/2023

Druk i oprawa: Drukarnia Uniwersytetu Rzeszowskiego

Grzegorz Adam ZIĘTALA

Wydział Nauk Humanistycznych

Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu

ORCID: 0000-0002-8341-3534

Specyfika pracy tłumacza ustnego głów państw (na przykładzie tłumaczy przywódców Związku Radzieckiego i Rosji)

Słowa kluczowe: tłumaczenie ustne, tłumaczenie symultaniczne, głowa państwa, dyktator

Dictators should be afraid of their translator and their dentist,
as they are more powerful than themselves

[Dyktatorzy powinni bać się tłumacza i dentysty,
bo tylko oni są potężniejsi od nich]

W. Churchill

Wstęp

Od wieków tłumaczenie ustne odgrywało ważną rolę w kontaktach międzynarodowych. Wiek XX i XXI to okres intensywnych spotkań polityków, szczytów, forów, konferencji, podczas których tłumacze ustni, a szczególnie tłumacze symultaniczni, zajmują się przekładem wystąpień polityków, zwłaszcza pierwszych osób w państwie. W takiej sytuacji „tłumacz ma być przekąźnikiem, a nie uczestnikiem czy decydem. Ma zniknąć z pola widzenia czy wręcz nigdy się w nim nie pojawić” (Heydel 2018).

Przywódcy radzieccy i rosyjscy zawsze korzystali z usług tłumaczy. Wydźwięk wielu wystąpień tych polityków, zwłaszcza dyktatorów, był łagodzony przez tłumaczy, a niektóre z przemówień szokowały świat lub zmieniały go na zawsze. Tłumacze ustni pracowali pod wpływem wielkiego stresu i musieli wykazać się olbrzymią wiedzą, aby swoim tłumaczeniem nie doprowadzić do konfliktu i zachować swoją pozycję, a nawet życie.

W niniejszym artykule omówimy cechy dyskursu polityki, którego przekładów dokonują tłumacze, oraz zwrócimy uwagę na te elementy dyskursu, które sprawiają trudności podczas przekładu przemówień polityków na przykładzie wspomnień tłumaczy przywódców radzieckich i rosyjskich.

Dyskurs polityki

Przedmiotem danego artykułu jest tłumaczenie ustne wystąpień polityków. Ważnym aspektem jest więc omówienie specyfiki dyskursu polityki i przedstawienie poglądów językoznawców polskich, ale również i rosyjskich na temat statusu tego dyskursu, gdyż w przedstawionej analizie odnosimy się do tłumaczy polityków radzieckich i rosyjskich. Jak można zauważyć, polscy i rosyjscy językoznawcy różnie traktują język używany przez polityków. Jedni uważają go za odrębny typ dyskursu, inni za część języka ogólnoliterackiego, języka literackiego, nazywając go *językiem polityki* lub *językiem/dyskursem politycznym*, „w polskich badaniach językoznawczych nie ma zgodności co do statusu tej odmiany” (Ożóg 2006).

J. Fras zastanawia się nad istotą języka polityki: „Czy język polityki jest odmianą stylową, funkcjonalną polszczyzny ogólnej? Dotychczasowe ujęcia sytuowały teksty polityczne w kilku różnych odmianach: w obrębie stylu publicystycznego, dziennikarskiego, retorycznego itd. Odmiana polityczna nie jest więc uznawana za klasyczną odmianę funkcjonalną. Wielu badaczy uważa jednak wyodrębnienie języka polityki za celowe i uzasadnione” (Fras 1999: 88).

M. Czyżewski wyróżnia trzy główne odmiany dyskursu: *publiczny*, *dyskurs polityki* i *dyskurs polityczny*. Według niego *dyskurs polityki* to „część dyskursu publicznego, rozumiana jako wypowiedzi osób należących do elity władzy, związane z pełnionymi przez te osoby rolami i funkcjami politycznymi [...]. To proces komunikacji elit symbolicznych, czyli grup i osób, które sprawują władzę nad środkami komunikowania masowego, przede wszystkim dziennikarzy i polityków, którzy występują w podwójnej roli (należą do elit symbolicznych, a niektórzy z nich są przedstawicielami elit władzy). [...] To wszelkie zdarzenia komunikacyjne rozpoczęte i rozwijane w ramach dyskursu elit symbolicznych, ale dotyczących tylko obszaru tematycznego związanego z polityką” (Czyżewski, Kowalski, Piotrowski 2004: 21).

B. Walczak zauważa, że „język polityki jest funkcjonalną odmianą języka ogólnego o charakterze oficjalnym i służy komunikowaniu się w obszarze społecznym i kulturowym dotyczącym spraw publicznych” (Balczyńska-Kosman 2013).

Również wśród językoznawców rosyjskich nie ma zgodności co do języka polityki. Zarówno językoznawcy rosyjscy, jak i polscy rozróżniają *język polityki* i *język polityczny*, które mimo odmienności wzajemnie uzupełniają się, różniąc jednak sferą zastosowania. *Język polityki* to termin i retoryka działalności politycznej, *język polityczny* jest wykorzystywany przez społeczeństwo, kształtuje i przekazuje informację polityczną wewnątrz społeczeństwa (Шушемиоина 2017: 11).

Według W. Bazylewa „*dyskurs polityczny* może być rozpatrywany jako wariant mowy fatycznej (jeden z jej rodzajów), gdyż cele ogólne dyskursu politycznego (oprócz właściwej zawartości informacyjnej) są podporządkowane pierwotnemu impulsowi kontaktowemu, a zadanie informacyjne wypowiedzi jest wtórne [...]. Jeśli zaś chodzi o tekst w sferze politycznej, to, prawdopodobnie, powinna mieć

miejsce apelacja do bazy kognitywnej, ponieważ politycy i obserwatorzy polityczni adresują swoje wypowiedzi (w ideale – powinni dążyć do tego) do całej populacji kraju, a nie do jakiejś jej części”¹ (Базылев 2012: 88).

Według A. Baranowa i E. Kozakiewicza „*dyskurs polityczny* tworzy całokształt wszystkich aktów mowy wykorzystywanych w dyskusjach politycznych, a także zasad polityki publicznej uwarunkowanych tradycją i sprawdzonych w doświadczeniu” (Баранов и Казакевич 1991: 6).

G. Sołganik pisze, że: „*język polityki* wchodzi w skład języka literackiego jako jego najważniejszy element składowy. Do niego zalicza się wystąpienia i przemówienia liderów partii i państwa, decyzje zjazdów, ulotki, proklamacje, przekazy partyjne w telewizji, radiu, materiały polityczne i in. I chociaż język polityki jest częścią składową języka literackiego, tworzy on stosunkowo samodzielną sferę wewnątrz niego (jak np. język nauki), który wywiera silny wpływ na cały język literacki” (Солганик 2021).

Jak uważa M. Szuszemioina, „w *dyskursie politycznym* rozgranicza się dwa podobne, na pierwszy rzut oka, pojęcia «język władzy» i «władzę języka». Język władzy – to te środki językowe, które są wykorzystywane przez polityków w swoich wystąpieniach publicznych, celem których jest osiągnięcie określonego rezultatu lub wpływanie na audytorium. Władza języka to wpływ tych językowych środków na audytorium. W celu wzmocnienia swojego władczego statusu i narzucania przesłańek politycznych politycy wykorzystują język polityki” (Шушемиоина 2017: 12).

T. Popowa i N. Taratynowa twierdzą, że „*język polityczny* to szczególny system znaków przeznaczony do komunikacji politycznej: w celu wypracowania konsensusu społecznego, podejmowania i uzasadniania decyzji politycznych i społeczno-politycznych w warunkach mnogości interesów społecznych w prawdziwie pluralistycznym społeczeństwie, w którym każda osoba jest nie obiektem ideologicznego wpływu i manipulacji, a podmiotem działania społecznego” (Попова и Таратынова 2009: 90).

Według T. Judinej komunikacja w ramach *dyskursu społeczno-politycznego* odbywa się w czterech sferach:

1. Wystąpienia parlamentarne.
2. Zjazdy partyjne, posiedzenia.
3. Kampanie wyborcze.
4. Międzynarodowe fora i konferencje (Юдина 2001: 8).

Polscy językoznawcy podają również następującą definicję *języka polityki*: „Znaczenie tego terminu ma dwa aspekty. Po pierwsze, należy przez to określenie rozumieć słownictwo i frazeologię odnoszące się do szeroko rozumianej działalności politycznej. [...] Po drugie, przez ten termin należy rozumieć przekazy formułowane przez różne grupy użytkowników polszczyzny biorących udział w szeroko

¹ Wszystkie tłumaczenia z języka rosyjskiego cytatów zamieszczonych w tekście wykonał autor – G.Z.

rozumianym życiu politycznym i działalności politycznej” (Dubisz, Sękowska, Parayski-Pomsta 2005: 52).

K. Ożóg zaś uważa, że *język polityki* „obsługuje sferę publiczną związaną z funkcjonowaniem państwa, demokratycznym sprawowaniem władzy na różnych szczeblach, podejmowaniem decyzji, uzasadnianiem tychże, stanowieniem prawa, bieżącą działalnością prezydenta, rządu i parlamentu, z działalnością partyjną, samorządową, z kampaniami wyborczymi itd.” (Ożóg 2006).

Według D. Camerona *„język polityczny* nie jest prerogatywą zawodowych polityków lub urzędników państwowych; to zasoby otwarte dla wszystkich członków społeczności językowej, jest on związany ze specyficznym wykorzystaniem języka ogólnego jako środka przekonywania i kontrolowania lub innymi słowy, jest to język w celu manipulowania. Do sfery języka politycznego zalicza się całe spektrum problemów związanych z political correctness i walką o czystość języka” (Cameron 1990: 114).

Z kolei B. Walczak podaje zewnętrzne (niejęzykowe) cechy tekstów *języka polityki*: „1. Są wytwarzane przez środowisko polityków i ludzi z nimi związanych (doradców, rzeczników prasowych, pozostających na usługach polityków specjalistów z dziedziny socjotechniki, propagandy, reklamy itp.). 2. Są adresowane intencjonalnie do wszystkich użytkowników języka ogólnego. 3. Dotyczą sfery polityki i odznaczają się dominacją funkcji perswazyjnej (przy obecności w różnych tekstach tej odmiany w bardzo różnym stopniu, w tym również zerowym – także innych funkcji, takich jak informacyjna, ekspresywna czy autoteliczna)” (Walczak 1994: 20).

Podsumowując rozważania o *języku polityki*, możemy przywołać słowa I. Reszetarowej i T. Triszczenko: „Teksty społeczno-polityczne są różnorodne pod względem stylu i gatunku. Można je podzielić na trzy grupy: dokumentalno-służbowe (konstytucje i akty prawodawcze), informacyjno-opisowe (notatki informacyjne, teksty informacyjne, opisy historyczne itd.), teksty publicystyczne w wąskim znaczeniu tego słowa (przemówienia, artykuły itd.)” (Решетарова и Трищенко 2018: 94–95).

Specyfika przekładu ustnego na materiale wspomnień tłumaczy przywódców Związku Radzieckiego i Rosji

Radzieccy przywódcy, za wyjątkiem Lenina², nie znali języków obcych i musieli korzystać z usług tłumaczy. Przemówienia Stalina tłumaczył Walenty Bierieżkow³, a potem Oleg Trojanowski⁴, dla Chruszczowa i Breżniewa pracował

² Według radzieckich uczonych Lenin znał biegle 11 języków obcych.

³ **Walenty Bierieżkow** (1916–1998) – radziecki dyplomata, publicysta, tłumacz J. Stalina podczas wojny, historyk, pisarz, doktor habilitowany nauk historycznych, profesor Uniwersytetu w Kalifornii, https://ru.wikipedia.org/wiki/Бережков,_Валентин_Михайлович [dostęp: 11.04.2022].

⁴ **Oleg Trojanowski** (1919–2003) – radziecki dyplomata, przedstawiciel ZSRR przy ONZ i Radzie Bezpieczeństwa ONZ, ambasador radziecki w Japonii (1967–1976), Chinach (1986–1990). Pracował

Wiktor Suchodriew⁵, Gorbaczowa tłumaczył najpierw Wiktor Suchodriew, a potem Paweł Pałażczenko⁶. Jak zauważa S. Połotowski, „wszyscy nasi wodzowie – od Stalina do Gorbaczowa – w tłumaczeniu Jerofiejewa⁷, Suchodriewa, Pałażczenki brzmiali bardziej profesjonalnie, wyrafinowanie, a czasami mądrzej niż w oryginale” (Полотовский 2016). O tej wielkiej roli, jaką pełnili tłumacze przywódców radzieckich, świadczą poniższe słowa: „W ZSRR tłumacze byli personifikacją intelektu, kultury i elastyczności dyplomatycznej przywódców. Od tego, co powiedziała pierwsza osoba w państwie, zależało nie tylko rozwiązanie ważnych problemów w relacjach międzynarodowych, ale i pokój na planecie, na przykład w czasach «zimnej wojny» lub kryzysu karaibskiego. Jednocześnie tłumacze sami tworzyli standardy zawodu” (*Легендарные переводчики...*).

Tłumaczenie przemówień polityków to nie tylko podróże i zwiedzanie różnych krajów, przyjęcia, spotkania z wielkimi tego świata, to ciężka praca i odpowiedzialność za własne słowa, gdyż „nieprecyzyjny przekład tekstów politycznych może doprowadzić do takich poważnych konsekwencji, jak zaszkodzenie wizerunkowi polityka, negatywny wpływ na wynik negocjacji, a nawet konflikty polityczne” (Зуборева 2018: 204).

również w radzieckim MSZ, https://ru.wikipedia.org/wiki/Трояновский,_Олег_Александрович [dostęp: 11.04.2022].

⁵ **Wiktor Suchodriew** (1932–2014) – tłumacz języka angielskiego Nikity Chruszczowa, Leonida Breżniewa. Dorastał w Londynie wśród dzieci z angielskich nizin społecznych. Po powrocie do Moskwy ukończył szkołę średnią, a następnie Instytut Języków Obcych. Będąc na 5 roku studiów, wyjechał z radziecką delegacją do Anglii. Oleg Trojanowski – wybitny radziecki dyplomata i tłumacz – zaprosił go do MSZ na egzamin, po którym rozpoczął pracę w Biurze Tłumaczeń MSZ. W 2005 r. przez gazetę „New York Times” został nazwany „królem tłumaczy”. Po przejściu na emeryturę pomagał młodemu tłumaczom, pisał wspomnienia, które ukazały się w 1999 r. pt. *Язык мой – друг мой* (Mój język – mój przyjaciel – tłum. własne) (Брарепский 2014).

⁶ **Paweł Pałażczenko** (ur. 1949) – tłumacz języka angielskiego Michaiła Gorbaczowa i Eduarda Szewardnadzego. W latach 1974–1979 pracował w Sekcji Rosyjskiej Działu Tłumaczeń Ustnych ONZ w Nowym Jorku, następnie w MSZ Rosji. W tym czasie brał udział w radzieckich negocjacjach w Wiedniu, Genewie, Sztokholmie i we wszystkich spotkaniach sekretarza generalnego i późniejszego prezydenta ZSRR Michaiła Gorbaczowa. W 1991 r. rozpoczął pracę w Kancelarii Prezydenta ZSRR. Od 1992 r. pracuje w Fundacji b. prezydenta ZSRR Michaiła Gorbaczowa „Gorbaczow-Fond” i obecnie zajmuje stanowisko szefa Działu Relacji Międzynarodowych i Kontaktów z Prasą. Od 2006 r. współpracuje z firmą „Synchron-Plus” jako wykładowca przekładu symultanicznego i konsekwentnego. Zajmuje się tłumaczeniem synchronicznym w ONZ, Radzie Europy, na konferencjach międzynarodowych. Jest autorem licznych publikacji z dziedziny polityki. Oprócz języka angielskiego włada językiem francuskim, hiszpańskim, włoskim i niemieckim (*Палажченко Павел Русланович...*).

⁷ **Władimir Jerofiejew** (1920–2011) – tłumacz osobisty Józefa Stalina z języka francuskiego, dyplomata radziecki, absolwent Uniwersytetu Leningradzkiego i Moskiewskiego Państwowego Instytutu Języków Obcych. W latach 1942–1944 pracował w misji dyplomatycznej ZSRR w Szwecji, następnie w latach 1944–1949 w Ludowym Komisariacie Spraw Zagranicznych (obecnie Ministerstwo Spraw Zagranicznych), był asystentem W. Mołotowa (w latach 1949–1955), radcą w Ambasadzie Radzieckiej w Paryżu (1955–1959), ambasadorem ZSRR w Senegalu (1962–1966), Gambii (1965–1966), zastępcą dyrektora generalnego UNESCO (1970–1975), stałym przedstawicielem ZSRR w organizacjach międzynarodowych w Wiedniu (1975–1979) (Кацевич 2017).

W obecnych czasach „społeczno-polityczny przekład jest jednym z najbardziej pożądanym przekładów dzięki rosnącej intensywności kontaktów międzynarodowych i objętości wydawanych corocznie tekstów społeczno-politycznych. Dany przekład obejmuje (oprócz materiałów wystąpień działaczy państwowych, partyjnych i społecznych) materiały organizacji międzynarodowych, rządowych i społecznych” (Решетарова и Трищенко 2018: 94–95).

W Rosji przekład symultaniczny został po raz pierwszy zastosowany na VI Zjeździe Kominternu⁸ w 1928 r., podczas którego tłumacze nie stosowali jeszcze słuchawek, tylko odbierali teksty na słuch, chociaż same słuchawki były już opatentowane przez firmę IBM w 1926 r. Bardziej udoskonalone pod względem technicznym były tłumaczenia na XI Międzynarodowym Kongresie Medyczno-Fizjologicznym w 1935 r., gdy przemówienie Iwana Pawłowa⁹ tłumaczono już na 3 języki. Prawdziwy chrzest bojowy tłumaczy symultanicznych stanowił jednak proces norymberski, podczas którego pracowało 40 tłumaczy radzieckich.

Tłumacze symultaniczni w Rosji uważani są za elitę wśród tłumaczy. Harmonogram pracy tłumaczy polityków rozpisany jest na pół roku, czasami na rok do przodu, gdyż „tłumacze symultaniczni 2–3 największych miast Rosji zmuszeni są do obsługi imprez na terenie całego kraju i poza jej granicami [...]. Dobry specjalista może być zajęty w miesiącu około 10 dni. Tłumaczyć więcej jest nierealne: obciążenie tłumaczy symultanicznych jest wyjątkowe, muszą mieć 1–2 dni na regenerację sił. Oprócz tego często muszą latać na imprezę do innego miasta, a to też zajmuje czas” (*Трудности синхронного перевода...*).

I. Reszetarowa i T. Triszczenko uważają, że największe problemy w przekładzie tekstów politycznych wywołują: słowa zabarwione emocjonalnie, frazeologizmy i realia, czyli „słowa (lub związki wyrazowe) nazywające obiekty charakterystyczne dla sposobu życia (byt, kultura, rozwój społeczny i historyczny) jednego narodu i obce drugiemu narodowi. Będąc nośnikami narodowego i/lub historycznego kolorytu, zazwyczaj, nie mają dokładnych odpowiedników (ekwiwalentów) w innych językach, a co za tym idzie – nie podlegają tłumaczeniu na ogólnych zasadach, tzn. wymagają szczególnego podejścia” (Решетарова и Трищенко 2018: 95–98).

Szczególną rolę pełni tłumacz pierwszych osób w kraju. Tłumaczenia te mogą odbywać się podczas konferencji, spotkań w cztery oczy, rozmów telefonicznych. Głowy państw nigdy nie rozmawiają same – protokół dyplomatyczny wymaga obecności tłumaczy z obu stron, nawet jeśli przywódcy znają dane języki, twierdzi

⁸ **Komintern** (Międzynarodówka Komunistyczna) – organizacja zrzeszająca partie komunistyczne wszystkich krajów, założona w Moskwie w marcu 1919 r. z inicjatywy Lwa Trockiego i Włodzimierza Lenina, <https://sztetl.org.pl/pl/slownik/komintern> [dostęp: 21.12.2021].

⁹ **Iwan Pawłow** (1949–1936) – rosyjski fizjolog, laureat Nagrody Nobla w dziedzinie medycyny (1904 r.), prowadził badania na psach, dzięki czemu odkrył istnienie odruchu warunkowego, <https://dzienniknaukowy.pl/czlowiek/pies-pawlowa-na-czym-polegal-eksperyment-badania-nad-odruchem-warunkowym-i-inne-doswiadczenia> [dostęp: 21.12.2021].

Władimir Szewczenko – szef kremłowskiego protokołu za czasów prezydentury Michaiła Gorbaczowa i Borysa Jelcyna. Jeśli prezydent Rosji prowadzi rozmowę telefoniczną z Kremla lub rezydencji podmoskiewskiej, to tłumacz znajduje się w gabinecie w budynku MSZ. Na linii mogą być też pracownicy techniczni, oficerowie biura bezpieczeństwa (Ардаев 2018).

W Rosji tłumaczem pierwszych osób w kraju (prezydenta, premiera, szefa MSZ) może być tylko tłumacz zatrudniony na etacie w Ministerstwie Spraw Zagranicznych. Większość tłumaczy dla MSZ jest kształcona w Rosji w dwóch ośrodkach: Moskiewskim Państwowym Uniwersytecie Lingwistycznym, gdzie uczy się 37 języków obcych, w tym języka gestów, oraz na Kursach Wyższych Języków Obcych MSZ, gdzie kształcą się i przyjmuje egzaminy z 60 języków obcych. Kursy te dotyczą również podnoszenia kwalifikacji tłumaczy ustnych zgodnie z wymaganiami MSZ. Najpopularniejszymi językami są angielski, francuski, hiszpański, arabski i portugalski.

Rosyjska szkoła kształcenia tłumaczy ustnych była uważana za jedną z najlepszych na świecie, zwłaszcza dotycząca nauczania tzw. języków rzadkich, wschodnich i afrykańskich.

Dla powstania zawodu tłumacza w Rosji przełomem była epoka Piotra I, który podróżując po Europie i samodzielnie ucząc się języków obcych, przykładał wielką wagę do kształcenia specjalistów z języków obcych dla potrzeb dyplomacji: „car nie tylko nakazał kształcenie tłumaczy i otworzył dla nich specjalną szkołę, ale często awansował zatrudnionych w instytucjach państwowych tłumaczy do funkcji dyplomatów [...]. Tłumaczenia dyplomatyczne i łączenie profesji tłumacza z funkcją dyplomaty ma w Rosji długą tradycję, a późniejsze, już w czasach istnienia ZSRR, językowe kształcenie przyszłych dyplomatów w Moskiewskim Państwowym Instytucie Stosunków Dyplomatycznych nie bez powodu uważane było za prowadzone na najwyższy poziomie i niezwykle elitarne. Obejmowało ono także zagadnienia z zakresu różnic kulturowych i obyczajowych, w tym mentalności” (Bednarczyk 2018).

Początki profesjonalnego kształcenia tłumaczy dla rosyjskiego MSZ to rok 1823, gdy cesarz Aleksander I powołał swoim dekretem przy Departamencie Azjatyckim MSZ Dział Szkoleniowy Języków Wschodnich w celu przygotowywania tłumaczy dla ambasad, misji i konsulatów. Dział istniał do 1917 r. W 1919 r. powołano Kursy Języków Obcych przy Komisariacie (obecnie Ministerstwo) Spraw Zagranicznych. Od 1930 r. szkolenie językowe jest obowiązkowe dla wszystkich pracowników MSZ, udział w zajęciach jest obowiązkiem służbowym pracownika. Kursy pracowały nawet w czasach wielkiej wojny ojczyźnianej¹⁰. W 1968 r. Kursy przekształcono w Wyższe Kursy Języków Obcych MSZ. Nazwa ta istnieje do dziś. Kursy są jednostką budżetową dodatkowej edukacji zawodowej, instytucją podnoszenia kwalifikacji (Боробьев 2013).

¹⁰ **Wielka wojna ojczyźniana**, także wielka wojna narodowa lub wojna narodowa – w radzieckiej i rosyjskiej literaturze i historiografii propagandowej termin określający część II wojny światowej od ataku Niemiec na ZSRR 22 czerwca 1941 do 9 maja 1945 r., <https://artsandculture.google.com/entity/wielka-wojna-ojczyzniana/m025rzfc?hl=pl> [dostęp: 28.12.2021].

Aby zacząć pracę tłumacza polityka, jak twierdzi Wiktor Prokofjew¹¹ – jeden z najbardziej doświadczonych tłumaczy na język angielski Jelcyna, Czernomyrdina¹², Szewardnadzego¹³ – tłumacze „są dobierani za pośrednictwem ostrego odsiewu. W znacznym stopniu jest to system naturalnego doboru. Wielu po prostu samodzielnie rezygnuje. Oprócz doskonałej znajomości języka i umiejętności tłumaczenia, znajomości tematyki, potrzebna jest mocna psychika i umiejętność zupełnego abstrahowania od sytuacji w chwili rozpoczynania tłumaczenia” (Дмитров 2020).

Tłumacz ustny głów państw powinien posiadać szereg umiejętności i predyspozycji do wykonywania tego zawodu. Jednym z takich zestawów tych umiejętności jest lista zaproponowana przez Andrieja Cybienkę¹⁴ – tłumacza języka angielskiego Władimira Putina, z którą w pełni możemy się zgodzić. Ten wybitny tłumacz podaje następujące cechy:

- „**Szerokie horyzonty.** To jedna z najważniejszych cech, ponieważ podczas rokowań lub spotkań może być poruszana praktycznie dowolna tematyka, począwszy od omawiania przyszłych dokumentów handlowych i kończąc na najnowocześniejszych technologiach w dziedzinie fizyki jądrowej. Aby być zawsze gotowym do radykalnej zmiany tematu rozmowy, tłumacz przed rozpoczęciem pracy

¹¹ **Wiktor Prokofjew** – prawnik, lingwista i biznesmen, absolwent prawa międzynarodowego w Moskiewskim Państwowym Instytucie Stosunków Międzynarodowych, tłumacz Gorbaczowa, Jelcyna, Szewardnadzego, pracownik MSZ (1984–1994), tłumacz personelu ONZ, niezależny tłumacz prawniczy i biznesowy, mieszkający w Londynie od 2003 r. (Prokofjew, https://www-prokofjevin-terlegal-com.translate.google/victors-professional-career/?_x_tr_sl=auto&_x_tr_tl=pl&_x_tr_hl=pl).

¹² **Wiktor Czernomyrdin** (1938–2010) – minister przemysłu gazowego ZSRR (1985–1989), potem do 1992 r. szef zarządu Gazpromu, premier Rosji (1992–1998). W 1993 roku prezydent Jelcyn mianował go wiceprezydentem (później stanowisko to zniesiono). Był przedstawicielem prezydenta Jelcyna ds. konfliktu bałkańskiego oraz prezesem Rady Dyrektorów Gazpromu. Od 2001 do 2009 r. z nominacji prezydenta Władimira Putina był ambasadorem Rosji na Ukrainie. Ostatnią funkcją było stanowisko doradcy prezydenta Rosji ds. współpracy gospodarczej z krajami poradzieckiej Wspólnoty Niepodległych Państw, https://pl.wikipedia.org/wiki/Wiktor_Czernomyrdin [dostęp: 13.12.2021].

¹³ **Eduard Szewardnadze** (1928–2014) – radziecki i gruziński polityk, minister spraw zagranicznych ZSRR (1985–1991), prezydent Gruzji (1995–2003). Odegrał bardzo ważną rolę w upadku ZSRR, odmawiając pomocy komunistycznym reżimom w Europie Środkowej i umożliwiając tym samym demokratyczne przemiany. W 1987 r. wyraził w imieniu ZSRR wstępną zgodę na zjednoczenie państw niemieckich, RFN i NRD. 2 listopada 2003 r. odbyły się w Gruzji wybory parlamentarne, których wynik został sfałszowany przez rząd. Doprowadziło to do masowych protestów w Tbilisi i całym kraju. Na inauguracyjnej sesji nowego parlamentu 21 listopada protestujący wtargnęli na posiedzenie, zmuszając prezydenta do opuszczenia sali. Szewardnadze wprowadził stan wyjątkowy i początkowo odmawiał ustąpienia, ostatecznie jednak zgodził się to uczynić po spotkaniu z liderami opozycji oraz konsultacjach z ministrami spraw zagranicznych USA i Rosji. Krok ten został entuzjastycznie przyjęty przez społeczeństwo, całe zdarzenie zaś nazwano *rewolucją róż*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Eduard_Szewardnadze [dostęp: 13.12.2021].

¹⁴ **Andriej Cybienko** (ur. 1955) – dyplomata (radca Ambasady Rosji na Madagaskarze w latach 2021–2015, Konsul Generalny Rosji w Casablance w latach 2015–2020), kierownik Działu Lingwistycznego w Departamencie Zabezpieczenia Lingwistycznego MSZ Rosji (2009–2012), tłumacz Jelcyna, Miedwediewa, Putina (<http://adderley.livejournal.com/310495.html>).

powinien zapoznać się z listą tych, którzy będą występować na rokowaniach, żeby, chociażby w przybliżeniu, wiedzieć, czego można oczekiwać.

- **Znajomość figur retorycznych.** Chociaż głowy państw rzadko wykorzystują podczas swoich przemówień słownictwo spoza „oficjalnego” leksykonu, powinien je znać każdy tłumacz symultaniczny. Na przykład była taka sytuacja, gdy Putin użył słowa «козлы»¹⁵ (kozły) zupełnie w innym znaczeniu niż pierwotne. Miało to miejsce podczas rozmowy z Tony Blair’em i tłumacz musiał szybko tak zmienić frazę, aby przekazać sens i nie używać nienormalnej leksyki.
- **Pamięć.** Po zakończeniu rokowań, gdy wszyscy wracają do swoich spraw, tłumacz symultaniczny powinien skrupulatnie sporządzać sprawozdanie. W tym celu niezbędna jest dobra pamięć, gdyż czasami rokowania trwają ponad 3 godziny, w ciągu których omawia się ponad 10 różnych tematów.
- **Odpowiedzialność.** Często prezydent Rosji musi pilnie porozmawiać przez telefon z głową innego państwa. Oczywiście tłumacz symultaniczny musi być gotowy do natychmiastowej pracy, bez żadnego przygotowania. Na tłumaczu spoczywa wielka odpowiedzialność, gdyż często zdarza się tak, że w czasie rozmów «w cztery oczy» omawiane są różne tajemnice państwowe, poufne dokumenty i in.” (*Личный синхронист Путина...*).

Kolejną niezwykle ważną cechą jest wszechstronna wiedza. Wspomina o niej Andriej Czuzakin¹⁶ – tłumacz języka angielskiego i portugalskiego Jurija Andropowa, Konstantyna Czernienki, Michaiła Gorbaczowa, a także gości przywódców ZSRR – podkreśla, że „tłumacz powinien orientować się we wszystkim, np. tłumacze w Parlamencie Europejskim przed rozpoczęciem pracy oglądają wiadomości i nawet piłkę nożną, ponieważ wszystko to może być wspomniane podczas sesji. Znajomość kultury, historii, tradycji kraju studiowanego języka – to rzeczy obowiązkowe, których nawet nie poddaje się pod dyskusje [...]. Koledzy z Unii Europejskiej

¹⁵ **Козёл** – kozioł – od XIV w. na Rusi słowo to stosowano jako określenie oszustów i złych ludzi. Na początku lat 60. XX w. zaczęto nim nazywać więźniów współpracujących z administracją kolonii karnej. Słowo to jest jedną z największych zniewag dla więźnia, który nie należy do tej kasty. Więzień, którego tak ktoś nazwie, musi natychmiast ostro zareagować (pobić lub zabić), w przeciwnym wypadku ryzykuje swoją reputacją i obniżeniem statusu, <https://the-criminal.ru/kozyol-kogo-tak-nazyvayut-v-russkoj-tyurme/> [dostęp: 14.12.2021]. Słowem „козёл” w latach 30–50. XX w. w więzieniach nazywano homoseksualistów, <https://fsin-pismo-gid.ru/blatnoj-zhargon/kto-takie-kozyly-na-zone> [dostęp: 14.12.2021].

¹⁶ **Andriej Czuzakin** (1949–2020) – tłumacz języka angielskiego i portugalskiego przywódców ZSRR – Jurija Andropowa, Konstantyna Czernienki, Michaiła Gorbaczowa oraz ich gości przybywających do ZSRR. Jest uważany za twórcę nowej specjalizacji w przekładoznawstwie – teorii stosowanej przekładu ustnego i stenografii. Jest autorem i twórcą serii wydawniczej „Мирперевода” (świat przekładu) składającej się z 10 książek, licznych podręczników, słowników, artykułów z zakresu teorii i praktyki przekładu ustnego, historii i metodyki nauczania przekładu ustnego. Występował z wykładami na uczelniach rosyjskich i zagranicznych, był konsultantem agencji „TransLink” – oficjalnego tłumacza Wielkiej Osemki w trakcie przewodnictwa Rosji (2006–2007) (*Скончался Андрей Павлович Чужакин...*).

doradzali, żeby minimum znać stolice krajów, ludność, ustrój polityczny, co produkują. Szczególnie ważne jest zwracanie uwagi na politykę kraju, ponieważ w jej skład wchodzi wszystko: gospodarka, geografia, kultura, język, personalia [...]. Należy interesować się kulturą, nauką, wszystkim i być otwartym na nową informację” (*Мир переводчика...*).

Każde tłumaczenie to poszukiwanie ekwiwalentów leksyki. Znajomość **szero-kiego zakresu słownictwa** podkreśla również Daria Mandrowa – tłumaczka rosyjskiego MSZ: „Trzeba znać po prostu wszystko od Adama do Poczdamu [w języku rosyjskim nabiera to szczególnego wydźwięku ze względu na rytm – «от Адама до Почдама» – G.Z.]. Kto z kim się spotyka, jaki temat, gdzie, w jakich okolicznościach. Na przykład mówią: «Proszę się poczęstować konfiturą z agrestu», a rokowania dotyczą energetyki jądrowej. Trzeba znać i jedno, i drugie” (*Трудности взаимопонимания...*).

Przekład ustny synchroniczny wystąpień polityków uzależniony jest również od **rodzaju tekstu**: „z jednej strony mowa może być pierwotnie przeznaczona do tłumaczenia ustnego, np. orędzie polityków na Zgromadzeniu Ogólnym ONZ), a z drugiej strony mowa może być skierowana wyłącznie do audytorium wewnątrz krajowego (np. orędzie prezydenta do Zgromadzenia Federalnego). To wpływa na to, że w mowach polityków zawarte są określone parametry, które mogą, z jednej strony, ułatwić działania tłumaczy symultanicznych i sprzyjać w osiągnięciu sukcesu w przekładzie, a z drugiej strony wpłynąć na złożoność procesu przekładu i jego zły efekt” (Зигмантович 2016: 43–44).

Spośród cech przemówień, które mają wpływ na przekład ustny symultaniczny, można wyróżnić:

„1. **Składnię przemówień**. Zdania ze złożoną składnią, dużą ilością spójników są trudne do przetłumaczenia, gdyż należy dzielić je na fragmenty, które muszą być przechowywane w pamięci operacyjnej tłumacza. W. Putin i D. Miedwiediew preferują zdania proste. Zdań złożonych współrzędnie i podrzędnie oraz pytań retorycznych i wykrzyknikowych jest dość mało.

2. **Tempo mowy**. Najkorzystniejsze tempo do przekładu synchronicznego to 100–120 słów na minutę. Zwiększenie tempa komplikuje zadanie tłumacza. Wśród początkujących tłumaczy można zaobserwować tendencję – jeśli mówca przyspiesza, to tłumacz również stara się jak najszybciej tłumaczyć, co powoduje błędy w przekładzie. Doświadczeni tłumacze zachowują swoje tempo, stosując kompresję. Rosyjscy przywódcy podczas wystąpień publicznych mówią wolno, rzadko tempo ich wystąpień przekracza 120 słów na minutę. Na jednej z konferencji prasowych W. Putin wypowiadał 96 słów na minutę (przyspieszył pod koniec wystąpienia do 112 słów na minutę), D. Miedwiediew mówił dość szybko, zwłaszcza od 3 do 5 minuty przemówienia (133, 125 i 127 słów na minutę), a średnie tempo wynosiło 119 słów na minutę. Jednak obaj politycy po przyspieszeniu wypowiadania słów wracają do średniego tempa.

3. **Stosowanie pauz.** Badania wskazują, że jeśli mówca przemawia szybko i bez pauz, czas opóźnienia tłumacza zwiększa się. Tłumacz symultaniczny próbuje zmniejszyć to opóźnienie i pojawiają się błędy, słychać wahania i własną korektę tłumacza. Jeśli mówca stosuje pauzy w przemowie, tłumacz zdąża przekazać całą informację i utrzymuje opóźnienie na stałym poziomie. Pauza krótka – to do 0,5 sek., średnia – do 2 sek., a długa – ponad 2 sek. Najbardziej optymalne do odbioru informacji i przekładu są fragmenty mowy od pauzy do pauzy, wynoszące ok. 7–9 słów, co dopowiada pojemności pamięci operacyjnej i jej zdolności do przetwarzania określonej pojemności informacji. Politycy rosyjscy zazwyczaj stosują pauzy po jednorodnych częściach zdania oraz na początku wystąpień. Putin rzadko stosuje pauzy po niektórych spójnikach, zaimkach, rzeczownikach, terminach i pojęciach. Miedwiediew również rzadko robi pauzy po terminach.

4. **Stosowana leksyka.** Rosyjski dyskurs polityczny cechuje różnorodność środków leksykalnych, zwłaszcza stosowanie leksyki z negatywnym nacechowaniem emocjonalno-ekspresyjnym i metafor. Putin słynie ze stosowania porównań, jednak w przemówieniach, które mają być tłumaczone, unika ich. U Miedwiediewa praktycznie w każdym przemówieniu występują elementy, które mogą stwarzać trudności w przekładzie ustnym synchronicznym” (Зигмантович 2016: 50–54).

Podczas tłumaczenia tekstów dla obiorców z innego kręgu kulturowego pojawia się **problem tzw. komunikacji międzykulturowej**. Wspomina o tym Walery Zajcew – tłumacz prezydentów – Borysa Jelcyna i Władimira Putina oraz premierów Rosji – Michaiła Kasjanowa¹⁷, Wiktora Czernomyrdina. Uważa on, że „język to odzwierciedlenie kultury, pewnych narodowych cech tego lub innego narodu. I nie wszystko, co jest zrozumiałe, na przykład w Rosji, może ocenić, powiedzmy, brytyjskie audytorium” (*Переводчик для политика...*).

Często rosyjscy politycy w swoich przemówieniach wykorzystują **elementy kulturowe**, które „odnoszą się do radzieckiej klasyki, Ilfa i Pietrowa¹⁸, komedii Gajdara¹⁹.

¹⁷ **Michaił Kasjanow** (ur. 1957) – rosyjski inżynier, ekonomista i polityk, minister finansów Federacji Rosyjskiej (1999–2000), premier Rosji (2000–2004); od czasu dymisji zaangażowany w działalność opozycyjną przeciwko prezydentowi Władimirowi Putinowi, https://pl.wikipedia.org/wiki/Michaił_Kasjanow [dostęp: 13.12.2021].

¹⁸ **Jewgienij Pietrow** (1903–1942) – radziecki pisarz i publicysta; wiele zwrotów z książek jego autorstwa stało się kultowe w czasach radzieckich i są do dziś cytowane przez Rosjan.

¹⁹ **Arkadij Gajdar** (1904–1941) – radziecki pisarz młodzieżowy. W czasie wojny domowej w Rosji w 1918 r. wstąpił do partii bolszewickiej i jako ochotnik do Armii Czerwonej, gdzie trafił do Jednostki Specjalnego Przeznaczenia. W końcu lipca 1921 r. w wieku 17 lat został dowódcą 58. samodzielnego pułku do walki z bandytyzmem. Brał udział w tłumieniu antybolszewickiego powstania tambowskiego. Odznaczał się wyjątkowym okrucieństwem, osobiście dokonując egzekucji grup zakładników. Kilkakrotnie ranny w 1924 r. został zdemobilizowany z powodu urazów i nawracających stanów depresyjno-maniakalnych. W roku 1925 napisał swą pierwszą powieść – *W dni porażek i zwycięstw*. Jego twórczość uznano za narzędzie kształtowania komunistycznych postaw młodzieży. Pod wpływem opowiadania *Timur i jego drużyna* z 1940 r., przetłumaczonego na wiele języków, powstawały drużyny pionierów „timurowców” niosących pomoc ludziom starym i samotnym. Na początku wielkiej wojny ojczyźnianej

Tłumaczenie oddzielnych zdań dla obcokrajowców, którzy nie znają kontekstu, jest praktycznie bezsensowne. W pracy tłumaczy symultanicznych były praktyki, gdy musieli mówić: «Teraz był żart, proszę się śmiać» (*Трудности синхронного перевода...*).

Tłumacz głowy państwa musi być zawsze obok, będąc jednocześnie **niewidocznym**. Olga Mostinska – tłumaczka pracująca w rosyjskim MSZ tak opisuje rolę tłumacza pierwszych osób w kraju: „To w jakimś sensie jest podobne do pracy aktora. Różnica tylko polega na tym, że ciebie powinno być mało, a twoich klientów – dużo. W ideale tłumacz to takie przezroczyste szkło, które w minimalnym stopniu zniekształca światło, tzn. przez ciebie powinno być widać człowieka, którego tłumaczysz” (Мельникова 2019).

Jak ciężka jest praca tłumacza ustnego polityka, opowiada Siergiej Czudinow: „Musicie rozpoznać rodzaj mowy, musicie ją przeanalizować, musicie dobrać ekwiwalent, musicie przekazać to w języku, na który tłumaczycie i jeszcze skontrolować, żeby to dobrze brzmiało, kontynuując w tym samym czasie słuchanie ostatniego zdania” (*Под грифом...*).

Aby zapamiętać olbrzymią ilość informacji, stosuje się specjalny **system notacji**. W języku rosyjskim zamiennie stosuje się terminy: „переводческая скоропись” (zaproponowany przez R. Minjara-Biełoruczewa) [ros. скоропись, czyli dosłownie „szybkie pisanie”], „универсальная переводческая скоропись” (A. Czużakina), „переводческая нотация” (I. Aleksiejewa) lub „переводческая семантография” (E. Alikina).

Notacja pojawiła się w latach 30. XX w. podczas obrad Ligi Narodów, gdy tłumacze musieli przekładać na język angielski i francuski wypowiedzi trwające 30–40 minut. W roku 1941 przy Uniwersytecie Genewskim powstaje Szkoła Tłumaczy, która zajmuje się opracowaniem systemu notacji. Podstawy naukowe notacji zostały opracowane pod koniec lat 50. w Szwajcarii i po raz pierwszy opublikowane w książce Jeana-Françoisa Rozana *La prise de notes en interprétation consécutive* (Genewa 1956). Rozan zaprezentował tylko siedem zasad i dwadzieścia symboli, a z nich tylko dziesięć autor uznał za niezbędne, a cały system opiera się na logice, analizie i zrozumieniu myśli, a nie słów. Kluczowym podręcznikiem jest jednak ten opracowany przez R. Minjara-Biełoruczewa²⁰ w 1969 r., w którym zwracał uwagę,

trafił na front jako specjalny korespondent „Komsomolskiej Prawdy”. We wrześniu 1941 r. jego oddział został otoczony przez Niemców w rejonie Kijów – Humań, a on sam trafił do oddziału partyzanckiego. 26 października 1941 r. zginął w walce, https://pl.wikipedia.org/wiki/Arkadij_Gajdar [dostęp: 28.12.2021].

²⁰ **Ruryk Minjar-Biełoruczew** (1922–2000) – tłumacz i wykładowca, jeden z założycieli rosyjskiej szkoły teorii przekładu, profesor nauk pedagogicznych, autor licznych publikacji z teorii przekładu i metodyki nauczania języków obcych. Absolwent Szkoły Wojskowej dla Lotników (obecnie Jejski Wyższy Instytut Wojskowy) oraz Wojskowego Instytutu Języków Obcych (obecnie Wydział Języków Obcych Wojskowego Uniwersytetu Ministerstwa Obrony). Pracował jako tłumacz symultaniczny z języka francuskiego dla Nikity Chruszczowa, Leonida Breżniewa, Charlesa de Gaulle’a, Fidela Castro. Od 1978 r. do śmierci w 2000 r. pracował w Moskiewskim Państwowym Instytucie Pedagogicznym (obecnie Moskiewski Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny).

że przy notacji kluczowe jest wyodrębnienie w zdaniu grupy podmiotu i grupy orzeczenia, skrócony zapis literowy, wertykalny rozkład zapisu i stosowanie symboli literowych oraz skojarzeniowych (Kuźniar i Gościński 2020: 12).

Notacja „obniża obciążenie pamięci i pomaga poradzić sobie ze stresem wywołanym przez napięcie psychiczne i intelektualne podczas tłumaczenia ustnego konsekwentnego. Wykorzystanie notacji gwarantuje minimalizację informacyjnych strat podczas tłumaczenia obszernego tekstu przedstawianego tłumaczowi w formie ustnej [...]. Jest to swego rodzaju «brudnopis», na bazie którego tłumacz może odtworzyć wszystkie tłumaczone przez niego teksty i przygotować się do dalszej pracy w ramach danej imprezy lub na innych imprezach z danej tematyki z tym lub innym mówcą” (Сацова 2011: 8).

Najsłynniejsza rosyjska wersja notacji była zaproponowana przez Ruryka Minjara-Bieloruczewa w 1969 r. Ten świetny tłumacz-praktyk i wykładowca opracował system symboli predykatywnych i modalnych, symboli czasu, jakości i in. Kolejny słynny tłumacz-praktyk i wykładowca – Paweł Pałażczenko – udoskonalił zasadę wertykalizacji, według której „najpierw należy zapisywać grupę podmiotu, pod nią z prawej strony – grupę orzeczenia, pod nią z prawej strony – dopełnienie bezpośrednie, pod nią z prawej strony – dopełnienie pośrednie. Jednorodne elementy zdania należy notować na papierze w słupku, jeden pod drugim według kolejności ich pojawiania się w przemówieniu” (Сацова 2011: 7).

Wśród uczonych nie ma jednolitego poglądu, w jakim języku należy sporządzać notację. Tłumacze mają do wyboru notację w języku oryginału, w języku przekładu i w postaci znaków lub symboli niejęzykowych. W praktyce każdy tłumacz wypracowuje własny, zrozumiały jemu, system notacji, chociaż przyszli tłumacze muszą opanować podstawy notacji. Część symboli jest ogólnie przyjęta i oznacza najczęściej stosowane pojęcia. Poniżej przedstawiamy niektóre przykłady symboli ze skryptu o notacji Olgi Saczawy dla studentów 3–5 roku Wydziału Humanistycznego Petersburskiego Państwowego Uniwersytetu Ekonomii i Finansów. Poniżej przedstawimy tylko wybrane sposoby zapisu za pomocą symboli i ich znaczenie leksykalne.

1. Strzałki w charakterze czasowników:

- *уехать* [‘odjechać’], *улететь* [‘odlecieć’], *отправить* [‘wysłać’], *осуществить денежный перевод* [‘zrealizować przekaz pieniężny’], *отдать* [‘oddać’], *послать* [‘posłać’] i in.;
- ← *приехать* [‘przyjechać’], *получить* [‘otrzymać’], *принять* [‘przyjąć’], *привлечь* [‘przyciągnąć’], *приблизиться* [‘zbliżyć się’] i in.;
- ↗ *улучшить* [‘polepszyć’], *повысить* [‘podwyższyć’], *усиливать* [‘wzmacniać’], *развиваться* [‘rozwijać się’] i in.

2. Symbole matematyczne

- = *быть* [‘być’], *представлять собой* [‘reprezentować’];
- < *меньше* [‘mniej’];
- + *более* [‘ponad’, ‘więcej’], *добавить* [‘dodać’], *положительный* [‘pozytywny’];

S *площадь* ['powierzchnia'];

t *время* ['czas'], *температура* ['temperatura'].

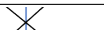
3. Znaki interpunkcyjne

„ *сказать* ['powiedzieć'], *выразить свое мнение* ['wyrazić swój pogląd'], *произнести тост* ['wznieść toast'];

? *вызвать затруднение* ['wywołać trudność'], *создать проблему* ['wywołać problem'].

4. Oznaczanie czasu

 утро ['poranek'];

 зима ['zima'];

 через 3 часа ['za 3 godziny'].

5. Symbole stosowane w tłumaczeniu tekstów z zakresu ekonomii i polityki

∅ *планета* ['planeta'], *мир* ['świat'], *в мировом масштабе* ['na skalę światową'];

 страна ['kraj'], *город* ['miasto'], *республика* ['republika'], *государство* ['państwo'], *материк* ['kontynent'];

 экспорт ['eksport'], *вывоз из страны* ['wywóz z kraju'], *выход на внешний рынок* ['wyjście na rynek zagraniczny'];

 импорт ['import'], *ввоз* ['wvóz', 'sprowadzenie'], *закупка* ['zakup'];

 работодатель (od *work*) ['pracodawca'];

 переговоры ['rokowania', 'negocjacje'], *встреча* ['spotkanie'];

 официальные переговоры ['oficjalne negocjacje'], *встреча на высшем уровне* ['spotkanie na szczycie'];

 заям ['pożyczka'], *привлечение капитала* ['przyciągnięcie kapitału'];

 доход ['dochód'], *прибыль* ['zysk'], *рост прибыли* ['wzrost zysku'];

 убытки ['straty'], *издержки* ['nakłady', 'wydatki'], *расстраты* ['wydatki'];

 глава государства ['głowa państwa'], *президент* ['prezydent'], *мэр*

['mer'], *начальник* ['kierownik'], *руководитель* ['kierownik'], *депутат*

['deputowany'], *шеф* ['szef'], *учитель* ['nauczyciel'], *заведующий* ['kie-

rownik'], *экскурсовод* ['przewodnik turystyczny'], *дирижер* ['dyrygent'];

 война ['wojna'], *ссора* ['kłótnia'], *спор* ['spór'], *конфликт* ['konflikt'], *разногласия* ['rozbieżności'];

 жертва ['ofiara'].

6. Sposoby oznaczania kategorii gramatycznych

? zdanie pytające;

- negacja;

 czas przyszły;

 czas przeszły (na podstawie: Сачава 2011: 14–21).

Bardzo ważną kwestią w pracy tłumacza, a zwłaszcza dyplomatycznego, jest **problem alkoholu**. Jak wspominał Wiktor Suchodriew, „ważnym pytaniem podczas rekrutacji tłumaczy do MSZ było «Czy pije Pan alkohol?» Jeśli kandydat na

tłumacza był abstynentem, to wywoływało podejrzenia. Na imprezach dyplomatycznych, organizowanych w Moskwie i za granicą, praca polega na tym, że zawsze trzeba być w pobliżu szefa – a wszyscy są ludźmi, należy zachowywać się naturalnie, wyglądać naturalnie, to znaczy też wychylać szklaneczkę. A podejrzenia pojawiały się na skutek tego, że pewnego razu jakiegoś abstynenta mogą zmusić do wypicia, i konsekwencje mogą być nieprzewidywalne” (Полотовский 2016).

Kolejne zagadnienia pojawiające się podczas tłumaczenia wypowiedzi głów państw, na które należy zwrócić uwagę, to kwestia podejścia tłumacza do usłyszanego tekstu. Może tu chodzić o **interpretowanie myśli polityka** czy ewentualne **poprawianie jego błędów**. W. Zajcew przypomina, iż tłumaczowi nie wolno interpretować myśli polityka: „pod żadnym pozorem nie należy brać na siebie odpowiedzialności za interpretowanie cudzych myśli na swój sposób. Lepiej dopytać, chociaż też nie należy tego nadużywać. Jeśli masz problem ze zrozumieniem budowania wypowiedzi lub logiką tego polityka, z którym masz pracować, należy wcześniej poczytać i wysłuchać jego wypowiedzi, to znaczy należy dokładnie przygotować się do każdych negocjacji” (*Переводчик для политика...*).

W. Suchodriew czasami podczas tłumaczenia poprawiał tekst mówcy, wiedząc, że ten popełnił błąd. Tak było w 1960 r. podczas tłumaczenia słów Kosygina²¹ w Anglii na konferencji prasowej. Wówczas zapytano o obywatela brytyjskiego, który siedział w więzieniu w Związku Radzieckim. W rzeczywistości został on skazany za przewiezienie literatury antysowieckiej, a Kosygin wyraził się, że za szpiegostwo. Po zakończeniu konferencji Kosygin podziękował tłumaczowi.

Podobny przykład przytacza Wiktor Prokofjew – tłumacz Eduarda Szewardnadzego, Borysa Jelcyna i Wiktora Czernomyrdina: podczas spotkania wysoko postawionych osób jeden z nich zwrócił się do drugiego, używając błędnego nazwiska. Prokofjew stwierdził: „Ponieważ byłem absolutnie przekonany, o kim dokładnie mówi, znałem tematykę, znałem ludzi, wziąłem na siebie odpowiedzialność i po prostu poprawiłem go. Kiedy człowiek mówi, że $2 \times 2 = 5$, a ty dokładnie wiesz, że nie żartuje, nie mówi anegdoty, a elementarnie pomylił się, to po prostu poprawiasz go i mówisz, że $2 \times 2 = 4$.”

Po tym spotkaniu do tłumacza podszedł minister spraw zagranicznych i podziękował za «złagodzenie nieprzyjemnego niedociągnięcia dyplomatycznego». Poprawki są możliwe tylko w przypadku absolutnego przekonania tłumacza. W przypadku wątpliwości powinien dopytać mówcę, co miał na myśli” (Дмитров 2020).

Bardzo ważnym aspektem jest **zachowanie poufności rozmów prywatnych polityków**. W. Zajcew przytacza przykład, gdy podczas rozmowy telefonicznej Borysa

²¹ **Aleksiej Kosygin** (1904–1980) – radziecki polityk i działacz komunistyczny, komisarz przemysłu włókienniczego (1939–1940), minister finansów (1948), minister przemysłu lekkiego (1948–1953), minister przemysłu lekkiego i spożywczego (1953), minister przemysłu towarów szerokiego zapotrzebowania (1953–1954), wicepremier (1960–1964), premier ZSRR (1964–1980), https://pl.wikipedia.org/wiki/Aleksiej_Kosygin [dostęp: 12.12.2021].

Jelcyna i Billa Clintona tłumacz robił notatki, do czego ma prawo, a pracowniczka działu technicznego znalazła te notatki, zrobiła kopię i sprzedała do gazety za 300 dolarów. Stenogram rozmów opublikowano, wybuchł skandal. Kobiętę zwolniono, ale tłumacz też miał problemy (*Переводчик для политика...*). Wiktor Prokofjew wspominał, że tłumacz polityka zatrudniony w MSZ musi podpisać oświadczenie o nieujawnianiu treści rozmów i nawet po 40 latach nie może nic ujawnić, chyba że MSZ i kancelaria prezydenta wydadzą zgodę na ujawnienie niektórych elementów rozmów. To powszechna praktyka w Rosji (*Видели фото встречи...*).

Bywają również **zabawne sytuacje, które mogą mieć tragiczne skutki**. Na konferencji w Teheranie w 1943 r. radzieckim tłumaczem był Walenty Bierieżkow. Podczas przerwy postanowił przekąsić i w chwili, gdy w ustach miał kilka kawałków mięsa, Churchill akurat zwrócił się z jakimś pytaniem do Stalina. Tłumacz nie był w stanie tłumaczyć z pełnymi ustami. Wszyscy roześmiali się, ale Stalin zdenerwował się i szepnął tłumaczowi na ucho: „Też znalazłeś sobie miejsce na obiad. Twoim zajęciem jest tłumaczenie!” (*Переводчик для политика...*). Skończyło się więc łagodnie, na reprimendzie, a przecież dyktator mógł tłumacza pozbawić życia.

Tłumacz musi **wykonywać swoją pracę niezależnie od własnego samopoczucia, stanu fizycznego i okoliczności**. Wiktor Suchodriew przytoczył sytuację, gdy wraz z premierem ZSRR był w USA i rozbolał go ząb. Zawieziono go do lekarza w Nowym Jorku, który usunął zęba tłumaczowi. Niestety, pojawiła się fluksja (obrzęk twarzy na skutek zapalenia zębów). Z opuchniętą szczęką musiał tłumaczyć rokowania Kosygina i prezydenta USA Lyndona Johnsona. Rokowania trwały dość długo i środki przeciwbólowe przestały działać. Suchodriew podtrzymywał policzek ręką i prezydent Johnson zaniepokoił się, wezwał własnego lekarza. Tłumacz dostał środki przeciwbólowe i wodę do popicia i mógł dalej tłumaczyć (Фещенко 2012). Na tym przykładzie widzimy, jak czołowi radzieccy politycy traktowali tłumaczy i ich pracę.

Paweł Pałażczenko, tłumacząc rozmowy Margaret Thatcher i Michaiła Gorbaczowa, wsiadając do Rolls-Royce'a Thatcher uderzył głową w dach limuzyny, aż pociekła krew. Krew zatamował chusteczką i cały czas tłumaczył, a Thatcher i Gorbaczow nie zwrócili nawet uwagi, byli tak zajęci dyskutowaniem. W tym przypadku tłumacz nie posądzał Gorbaczowa o złą wolę, a jedynie o to, że był zajęty rozmową z M. Thatcher i nie zauważył wypadku tłumacza (*Переводчик Горбачёва...*).

Władimir Pawłow²² – jeden z tłumaczy Stalina – na bankiecie dla głów państw uczestniczących w Konferencji w Jaltie, jak zazwyczaj, siedział za plecami Stalina, gdy wniesiono pudding na cześć gości w Wielkiej Brytanii. Kelner stracił równowagę

²² **Władimir Pawłow** (1915–1993) – tłumacz języka angielskiego i niemieckiego Józefa Stalina. Znał biegle język angielski i niemiecki, władał również językiem francuskim i hiszpańskim. Pełnił szereg funkcji dyplomatycznych: był pierwszym sekretarzem pełnomocnika ZSRR w Niemczech (1939–1940), szefem Działu Środkowo-Europejskiego (ds. Niemiec) w Ludowym Komisariacie Spraw Zagranicznych ZSRR (1940–1941), radcą w Ambasadzie ZSRR w Wielkiej Brytanii (1947–1948), szefem II Działu Europejskiego w MSZ ZSRR (1949–1953) (*Переводчиком Сталина...*).

i cały pudding wylał się na Pawłowa. Tłumaczył on akurat wypowiedź Stalina i nie przerwał. Takie zachowanie wywołało zachwyt Churchilla (*Переводчиком Сталина...*). Sam tłumacz był przekonany, że to jego ostatnie tłumaczenie ze względu na charakter i postępowanie jego zlecniodawcy – dyktatora ZSRR.

Tłumacz czasami pomaga politykowi, np. podczas konferencji. W. Suchodriew przytacza przykład takiej pomocy: w 1979 r. Breżniew ze względu na stan zdrowia nie udzielał odpowiedzi samodzielnie, a tylko czytał odpowiedzi, wcześniej przygotowane. Tłumacz miał za zadanie podać kartkę z właściwą odpowiedzią w zależności od zadanego pytania. Niektóre pytania wymagały dłuższych odpowiedzi, inne krótszych. Na krótkie pytanie prezydenta Cartera Breżniew powinien odpowiedzieć również krótko, ale gotowa odpowiedź na kartce była długa. Suchodriew przekreślił znaczną część tekstu i podał Breżniewowi. Przywódca ZSRR zapytał, czy ma reszty nie czytać, a tłumacz odpowiedział, że nie trzeba. Ze względu na słaby słuch Breżniewa tłumacz musiał dość głośno zwracać się do Breżniewa i było mu wstyd (Фещенко 2012).

Specyficzny przykład pomocy opisuje również W. Suchodriew. Breżniewowi ze względu na stan zdrowia lekarze zabronili palić papierosy. Tłumacz znalazł sposób, jak pomóc przywódcy ZSRR – sam palił i wydmuchiwał dym prosto w twarz Breżniewa, co wywołało zadziwienie całego świata – jak tłumacz może dmuchać w twarz dym papierosowy wielkiemu przywódcy ZSRR? (*Человек-тень...*).

Tłumacz polityka musi czasami **dosłownie akcent** do publiczności, dla której tłumaczy. Podczas oficjalnej wizyty prezydenta Jelcyna w USA tłumacz prezydenta, Wiktor Prokofjew, został poproszony przez osobę z rosyjskiego MSZ o takie tłumaczenie na spotkaniu na uczelni, aby Jelcyn otrzymał brawa. Było to spotkanie z rektorem, pracownikami i studentami Uniwersytetu Wichita w Kansas oraz wieloma politykami amerykańskimi. Jelcyn nie mówił nic takiego, co mogło wywołać burzę oklasków. Jak wspomina Prokofjew: „musiałem przekazać wszystkie emocje tego wielkiego, przystojnego, wysokiego rosyjskiego chłopca. Całą energetykę trzeba było tak przekazać na salę, aby wróciła do niego w postaci oklasków [...]. Postanowiłem, że najlepszym sposobem będzie wykorzystanie południowego akcentu amerykańskiego – Ameryka jest wielka i są tam różne akcenty języka angielskiego. Ponieważ Kansas to Great Plains²³, sam środek kraju, trochę bliżej południa, to postanowiłem wykorzystać południowy akcent, nie zupełnie teksański, a raczej mieszkankę Southern drawl i Tennessee twang” (Дмитров 2020). Tłumacz osiągnął sukces, a Jelcyn – brawa publiczności.

²³ **Wielkie Równiny** – rozciągający się od Kanady po południowy Teksas i od Missisipi do Gór Skalistych trawiasty step. Różnice kulturowe między pierwotnymi mieszkańcami Wielkich Równin, zazwyczaj rolnikami prowadzącymi osiadły lub półosiadły tryb życia, a późniejszymi przybyszami w ten rejon – nomadycznymi łowcami bizonów były tak duże, że Wielkie Równiny czasami traktuje się jako dwa oddzielne rejony kulturowe, http://muzeumindian.pl/_aboutnative/wielkie_rowniny.html [dostęp: 10.12.2021].

Na dostosowanie akcentu do błędnej wymowy zleceniodawcy zwracał również uwagę Wiktor Suchodriew: „Если Хрущев говорил «начать», я переводил: «begin»”²⁴. (Jeśli Chruszczow mówił „rozpocząć”, ja tłumaczyłem „begin”) (Фещенко 2012).

Tłumacz pracuje pod wielką presją szczególnie w przypadku, gdy dany **polityk władą danym językiem obcym**. W. Putin czasami rezygnuje z usług tłumacza, a czasami nawet sam pełni rolę tłumacza, np. podczas szczytu Rosja – Unia Europejska w Samarze podczas wizyty w zakładzie „AvtoVAZ” Putin sam tłumaczył rozmowę pracownika zakładu i jednego z szefów firmy kanadyjskiej „Magna” (*Переводчик для политика...*).

Tłumacze Putina spotykali się z wieloma przejawami lekceważenia ich pracy, ubliżania, co jest charakterystyczne dla dyktatorów. Wykonywali jednak dalej swoją pracę.

W 2006 r. na szczycie G8 w Sankt Petersburgu tłumaczka została poprawiona przez Putina, gdyż zamiast „około 7 procent” przetłumaczyła „5 procent”: „około 7 procent – ostro spojrzał w jej stronę prezydent. I złagodził niezręczną sytuację żartem: Trzeba uważnie obserwować, co oni mówią”. Podobno od tego czasu sprawdza, jak tłumacze przekładają jego słowa (Смирнов 2020). To jedna z jego cech charakteru – podejrzliwość – wyniesiona z czasów pracy w KGB. Zresztą każdy dyktator podejrzewa wszystkich o wszystko.

Dla Putina ważne są najmniejsze niuanse w wypowiedzi i dlatego gdy podczas rozmowy z prezydentem Egiptu Abd al-Fattah as-Sisi na pytanie: „Как дела?” (Jak się masz?) odpowiedział „Отлично” [super], tłumacz przetłumaczył „Dobrze”. Putin odwrócił się do niego i naciskiem powtórzył: „Ну, отлично же!” [wspaniale przecież]. Wszyscy zrozumieli, że to drobnostka (Смирнов 2020). To kolejna okazja do pokazania tłumaczowi jego miejsca i zaznaczenia swojej przewagi.

Bywało i gorzej: Putin nazwał swojego tłumacza bandytą, gdyż nieprawidłowo przetłumaczył jedno słowo. W 2019 r. w Sankt Petersburgu odbywało się forum „Arktyka – teren dialogu”. Podczas rozmowy o relacjach gospodarczych Rosji ze Szwecją Putin nazwał rosyjskich biznesmenów przyjaciółmi, wspominając: „około pięciu miliardów inwestycji ze strony naszych szwedzkich przyjaciół, a tak właśnie jest, naszych szwedzkich przyjaciół – zostało ulokowane w rosyjską gospodarkę”. Tłumacz postanowił jednak użyć bardziej neutralnego słowa i zamienić „przyjaciele” na „partnerzy”. Putin zauważył to: „Powiedziałem ‘przyjaciół’, a on przetłumaczył ‘partnerów’. Po prostu bandyta. My wszystkich naszych inwestorów, wszystkie firmy szwedzkie – a jest ich ponad pięćset działających w Rosji – uważamy za przyjaciół” (*Путин назвал искажившего его слова...*).

Podczas jednego z tłumaczeń Aleksy Sadykow – tłumacz W. Putina – ze zmęczenia pomylił nazwę kraju. Putin odwrócił się do niego i powiedział: „Слушай меня внимательно” [Słuchaj mnie uważnie] (*Под грифом «секретно»...*). Przemówienie

²⁴ Poprawne formy stawiania akcentu w wyrazach – начАть begin.

było tłumaczone na język angielski, którego Putin nauczył się, pełniąc funkcję prezydenta kraju. Jeśli przemówienie ma być po niemiecku, to Putin zazwyczaj nie korzysta z tłumaczy, gdyż doskonale włada tym językiem. Opanował go, gdy pracował w NRD jako szpieg, a oficjalnie – dyplomata.

Putin zwraca uwagę również tłumaczom z innych krajów, np. podczas wizyty w Moskwie premiera Izraela Benjamina Netanjahu jeden z dziennikarzy izraelskich zadał pytanie swojemu premierowi w języku hebrajskim i w tym samym języku otrzymał odpowiedź. Tłumacz zwrócił się do Putina: „Nie tłumaczę na rosyjski, bo to pytanie dotyczy spraw wewnętrznych Izraela”. Putin zareagował: „Nas też to ciekawi” (Смирнов 2020).

W mowie polityka często pojawiają się dość specyficzne zwroty, gra słów, frazeologizmy, a nawet wulgaryzmy. Jeden z najsłynniejszych tłumaczy Nikity Chruszczowa – Oleg Trojanowski – musiał wielokrotnie łagodzić mowę Chruszczowa podczas jego wizyty w USA w 1959 r. Nikita Chruszczow znany był z wyrażania się w sposób bardzo prosty, emocjonalny, często stosował porównania, metafory, niecenzuralne słowa. Podczas wizyty szefa ZSRR w Narodowym Klubie Prasy w Waszyngtonie Chruszczowa zapytano o interwencję radziecką na Węgrzech. Sekretarz generalny KPZR odpowiedział: „Tak zwana sprawa węgierska wielu osobom wlaźła między zęby, jak zdechły szczur: i nieprzyjemnie, i wypluć nie mogą. Jeśli chcecie naszą rozmowę skierować na te tory, to ja niejednego zdechłego kota mogę podrzucić”. Trojanowski podczas tłumaczenia „zdechłego kota” zamienił na „kwestię o analogicznym charakterze” (Кречетников 2009).

Tłumacze przywódców radzieckich wielokrotnie musieli również **łagodzić ton wypowiedzi.** R. Minjar-Biełoruczew, nie chcąc wywołać skandalu, poprawił wypowiedź sekretarza generalnego N. Chruszczowa. Przywódca Albanii – E. Hodża – obwinił ZSRR o redukcję pomocy dla tego kraju na skutek podejmowania samodzielnych działań i uniezależniania się od ZSRR: „Chruszczow zaczął krzyczeć o niewdzięczności, obwinił Hodżę o wszystkie możliwe grzechy i na koniec, tracąc opanowanie, wybuchnął: Człowiek ten obes...ł nas od nóg do głów. Kur... mać! Wszystko to musiałem tłumaczyć, ale w ostatnim zdaniu zaciąłem się i przetłumaczyłem delikatniej «pokrył nas błotem od stóp do głów». Po przemówieniu Chruszczowa ogłoszono przerwę i wyszedłem z kabiny. Czekał na mnie referent z KC KPZR²⁵. Chłodno zapytał: «Kto pozwolił Panu poprawiać sekretarza generalnego naszej partii? Odpowie Pan za to» i odszedł. Po dziesięciu minutach pojawił się, odprowadził mnie na bok i wyszeptał: «Nikita Siergiejewicz prosił, żeby Panu podziękować. On nie chciał, żeby jego grubiańskie słowa zabrzmiały we wszystkich językach»” (Миньяр-Белоручев 1999: 22–23).

Czasami jednak łagodzenie tonu wypowiedzi może źle skończyć się dla tłumacza. W 1964 r. w Egipcie z wizytą przebywał Chruszczow, a jego przemówienia tłumaczył

²⁵ Komitet Centralny Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego.

Oleg Kowtunowicz, słynny arabista i ówczesny radca w ambasadzie ZSRR w Egipcie. Wśród gości prezydenta Egiptu Nasera był ówczesny prezydent Iraku Abd as-Salam Arif, który okrutnie rozprawił się z irackimi komunistami i był nienawidzony przez Moskwę. Prezydent Iraku chciał poprosić o pomoc ZSRR i zapytał Kowtunowicza, czy może porozmawiać z Chruszczowem: „Chruszczow na moment zamyślił się. Czy to ten sam Arif, który dusił komunistów? – dopytał się tłumacza. Tak, Nikito Siergiejewiczu – potwierdził tłumacz. To powiedz mu, że ja nie tylko nie będę z nim rozmawiać, ale i sr...ć obok niego nie usiądę! [...]. Dosłowne przetłumaczenie oznaczało nie tylko obrazę dla głowy państwa. To oznaczało obrazę języka arabskiego, kultury i tradycji. W końcu Kowtunowicz z trudem wypowiedział kilka słów po arabsku. Arif kiwnął głową ze zrozumieniem i uśmiechnął się życzliwie. Chruszczow coś podejrzewał. Ty dosłownie przetłumaczyłeś to, co powiedziałem? – zapytał Kowtunowicza. Nikito Siergiejewiczu, przekazałem mu, że jest Pan zajęty i nie ma Pan czasu na rozmowę” (Наймушин 2016). Za takie złagodzenie tonu tłumacz został zwolniony z pracy.

Czasami jednak zleceniodawca-polityk życzy sobie dosłownego tłumaczenia dosadnych słów. Wiktor Suchodriew wspomina po raz kolejny Nikitę Chruszczowa, jak zdenerwował się na kanclerza RFN Adenauera i powiedział do dziennikarza amerykańskiego: „«А мы поступим так-то, и пусть Аденауэр перднет!» [zrobimy tak właśnie, a Adenauer niech sobie pierdnie]. Tłumacz był w konsternacji, spojrzął na obecnego obok Leonida Iliczewa, szefa Działu Prasy MSZ, który stwierdził «Ара, пусть попробует!» [Aha, niech spróbuje!], na co Chruszczow zareagował: «А что пробовать-то? Все народы пердят!» [A co ma próbować? Przecież wszystkie narody pierdzą] i zażądał przetłumaczenia «Переведите!» [Proszę przetłumaczyć!]. Tłumacz musiał spełnić prośbę przywódcy ZSRR” (Гордон 2011).

Paweł Pałażchenko twierdzi: „bywają przypadki, gdy obelga lub zniewaga stanowią zamiar komunikacyjny mówcy. Jeśli jest oczywiste, że mówca chce, aby jego wypowiedź zabrzmiała ostro, uszczypliwie, nie należy łagodzić. Jednak czasami rzeczywiście może mieć miejsce pewna neutralizacja stylistyczna [...]. Tłumacz powinien dążyć do przekazywania całego spektrum emocji i ekspresji” (Павел Палажченко о профессии...).

Wiele **frazeologizmów** stosowanych przez Nikitę Chruszczowa stanowiło problem dla tłumaczy. Najślynniejsze wyrażenie *кузькина мать* (kuźkina mać) zadziwiło świat. W 1959 r. w Moskwie odbywała się wystawa „Wyroby przemysłowe USA”, którą odwiedzili Nikita Chruszczow i Richard Nixon. Prezydent USA zachwalał osiągnięcia przemysłu amerykańskiego, a w odpowiedzi Chruszczow stwierdził: „«Мамы в распоряжении środki, которые будут иметь для вас тяжелые последствия. Покажем вам *кузькину маć*». Nikt nie wiedział, co oznacza ten zwrot i cały świat zastanawiał się, kim jest «Kuzma’s mother»”, gdyż tak zostało to przetłumaczone. W tym samym roku Chruszczow przebywał w USA z wizytą i tłumacz przywódcy ZSRR – Wiktor Suchodriew – miał problem z tym wyrażeniem. Pomocny okazał się

sam Chruszczow, mówiąc: „Co wy tłumacze się męczycie? Ja tylko chciałem powiedzieć, że pokazemy Ameryce to, czego ona nigdy nie widziała” (Бойко 2013–2020).

Zwrot *kuźkina mać* ma kilka znaczeń. Po pierwsze – oznacza groźbę lub ostrzeżenie. W połączeniu z czasownikiem „показать” („pokazać”) oznacza obietnicę nieprzyjemności dla kogoś. Według niektórych filologów Kuźma mógł być postacią realną i stąd w języku rosyjskim pojawiło się wiele przysłów i powiedzeń z nim związanych, np. „Бедному Кузьеньке бедная и песенка” [dosł.: dla biednego Kuzi i biedna piosenka]. Prawdopodobnie był sierotą, którego wychowywała ta znana Kuźkina matka. Była kobietą surową i często karała Kuźkę, dlatego jej imię stało się synonimem grożenia drugiej osobie. Według innej wersji Kuźka to nieprzyjemny, zły człowiek lub nieposłuszne dziecko, którego trzeba ukarać. Od tego słowa pochodzi rzeczownik „кнут” („knut”), stąd „показать кузькину мать” („pokazać kuźkiną mać”) to tyle, co „показать кнут” („pokazać knut”), czyli zagrozić biciem. Kolejna wersja pochodzenia tego zwrotu to odwołanie do rosyjskiego folkloru: *Kuźka* kiedyś oznaczał ducha domu, domowika²⁶, który źle strzegł domostwa, a *Kuźkina mać* to była jego żona – Kikimora²⁷. Ona zsyłała na dom nieszczęścia, dokuczała domownikom, niszczyła sprzęt domowy. Zobaczenie *Kuźkinej matki* oznaczało zły omen, a jej imieniem straszono dzieci. I ostatnia wersja – frazeologizm ten może pochodzić z języka komi-zyrjańskiego lub udmurckiego, w którym są słowa *кузь* i *кузьвö*, które oznaczają diabła lub Leszego²⁸. W tym znaczeniu *kuźkina mać* jest bliska zwrotowi

²⁶ **Domowej, domowik** – znany na Rusi duch opiekuńczy domu, strzegący domu i obejścia. Domowik powinien być traktowany przez domowników jak członek rodziny. Źle się działo, gdy go zaniebdywano i nie dawano mu pożywienia. Rozgniewany domowik mógł tłuc talerze, bić dzieci, zsyłać choroby bądź straszne stwory, np. strzygi lub zmory. W polskich wierzeniach odpowiednikiem domowika było uboże/ubożę. Ubożem mogła zostać dusza zmarłego przodka. Jego zadaniem było zapewnienie rodzinie dostatku. W polskiej tradycji w czwartki zostawiono ubożęciu resztki z obiadu, by mogło sobie podjeść, <https://słowianowierstwo.wordpress.com/2015/02/15/domowej-domowik-duch-opiekunczy-domu/> [dostęp: 10.12.2021].

²⁷ **Kikimora** czasem nazywana Sziszimorą – według wierzeń słowiańskich była nocnym szkodliwym kobiecym duchem domowym, która przy kądzieli przędzie koronki. Kikimory wedle dawnych wierzeń miały być duszami zmarłych dzieci i kobiet, które zmarły przy porodzie, lub duszami przeklętych. Zazwyczaj mieszkaly w domu pod podłogą, w piwnicy lub za piecem, ale niektóre z nich zamieszkiwały bagna. Kikimory wyobrażano sobie często jako małe, zdeformowane, drobne pomarszczone lub młode kobiety, o długich siwych i rozwianych włosach. Miały też pociągłą, wydłużoną twarz. Mogły się stawać niewidzialne. W niektórych wierzeniach zamiast nóg miały kurze łapki. Ich nieodłącznymi atrybutami były wrzeciono i kołowrotek. Powszechnie uważano je za złe demony, niebezpieczne dla człowieka. Wychodziły nocą, by niepokoić dzieci, szkodzić zwierzętom gospodarskim, zwłaszcza kurcom i psocić na różne sposoby. W nocy pracowały przy kądzieli, bez wiedzy domowników przędząc koronki. Jeżeli ktoś by je przy tej pracy zobaczył, miał wkrótce umrzeć. Furkot przędzenia zawsze zwiastował nieszczęście, <https://historiamniejznanaizapomniana.wordpress.com/2016/10/16/kikimora-słowiański-szkodliwy-duch-domowy/> [dostęp: 10.12.2021].

²⁸ **Leszy** – demon z mitologii słowiańskiej. Był panem lasów i opiekunem dzikiej zwierzyny. W zależności od regionu znany pod różnymi imionami. Na zachodzie mówiono o nim Borowy, Boruta, na południu nazwano go Wilczym Pasterzem, podczas kiedy miano Leszego pochodzi ze wschodu.

чертова мать (matka diabła) oraz czasownikowi *подкузить*, czyli *uczynić podłość*. Z historii znamy również pisany wielką literą termin *Кузькина мать*, inaczej *Царь-бомба* (*Car-bomba*), czyli bombę wodorową AN602, którą stworzono w ZSRR w 1961 r. (Бойко 2013–2020).

W 1956 r. Nikita Chruszczow występując na przyjęciu w ambasadzie polskiej, powiedział do ambasadorów państw zachodnich: „Нравится вам или нет, но история на нашей стороне. Мы вас похороним” [Czy się to wam podoba, czy nie, historia jest po naszej stronie. Pochowamy was – tłum. G.Z.]. Fraza przetłumaczona dosłownie na język angielski „we will burry you” wywołała skandal w USA. Przedstawicielstwo dyplomatyczne USA natychmiast wysłało notę do ZSRR i dyplomaci radzieccy musieli wyjaśniać i przeproszać, że nie było to groźenie działaniami wojennymi, ale interpretacja słów Marksa, które należało przetłumaczyć *we shall be present at your funeral* [będziemy obecni przy tym, gdy będą was chować] lub *we shall outlive you* [przeżyjemy was]. Sam Chruszczow też przeprosił i wyjaśnił, że nie miał na myśli kopania grobu, ale że kapitalizm zgubi jego własna klasa robotnicza (*Ошибки переводчиков...*).

Od frazeologizmów nie stronił również Michaił Gorbaczow. Jego tłumacz języka angielskiego w latach 1985–1991 – Paweł Pałażczenko – wspominał dwa przykłady. Podczas jednego ze spotkań Gorbaczow użył zwrotu „Нельзя страну ломать через колесо” [dosł. Nie należy kraju przełamywać na kolanie], które Pałażczenko przetłumaczył na „break the back”. Kolejne ciekawe sformułowanie – „дырка от бублика” [dziurka w bubliku²⁹] zostało przetłumaczone na „the hole of the donut” ze względu na podobieństwo bублика do amerykańskiego pączka (*Переводчик рассказал...*).

Politycy w swoich przemówieniach używają przysłów, które są nacechowane kulturowo. W. Suchodriew wspominał, jak Chruszczow użył przysłowia „в Тулу со своим самоваром не ездят” [nie jeździ się z samowarem do Tuły, czyli robić coś bezsensownego, niepotrzebnego], co przy dosłownym tłumaczeniu nie ma wartości komunikacyjnej, przecież za granicą nie wiedzą, że Tuła jest najsłynniejszym w Rosji producentem samowarów. Zastosował więc angielski ekwiwalent „don’t carry coals to Newcastle” [nie należy wozić węgla do Newcastle], gdyż Newcastle akurat był słynnym ośrodkiem górnictwem (*Виктор Суходрев, личный переводчик...*).

Zamieszkiwał głęboko, w nieodstępnych rejonach lasów, borów i puszczy. Wierzono, że ukazuje się w jednej z dwóch postaci – ludzkiej bądź zwierzęcej. Jako człowiek przedstawiany był jako brodaty starzec, który odziany w skóry przemierzał dzikie ostępy na niedźwiedziu bądź wilku. Ponieważ Leszy był panem lasów i opiekunem dzikiej zwierzyny, można go było rozgniewać, ścinając święte drzewa. Natomiast myśliwy, który chciał zapewnić sobie bezpieczne łowy, powinien wcześniej złożyć Leszemu ofiarę. Złamanie którejkolwiek z tych zasad mogło wywołać gniew tego demona. Od świstu wiatru przez szelest liści i trzeszczenie drzew, po wichury i połamane drzewa – to i inne odgłosy lasu uważano za przejaw aktywności Leszego, a człowieka, który mu się naraził, demon sprowadzał z właściwej drogi. Jednak Leszy bywał też pomocny i bywało, że pomagał zbłąkanemu odnaleźć zagubioną ścieżkę, <https://mitologia.fandom.com/pl/wiki/Leszy> [dostęp: 10.12.2021].

²⁹ **Bublik** – obwarzanek z dziurką pośrodku.

Częstym problemem tłumaczy przywódców ZSRR było tłumaczenie **żartów**. Oleg Trojanowski przywołuje udane i mniej trafione żarty przywódcy ZSRR: „Niektóre żarty Chruszczowa dosłownie oczarowywały gospodarzy. Kiedy mu przedstawili dyrektora CIA Allena Dullesa, to powiedział, że wywiad radziecki i amerykański otrzymują takie same informacje, i, prawdopodobnie, od tych samych ludzi, a więc «trzeba kupować materiał razem, tak zaoszczędzimy». Innym razem, gdy rozmowa zesłała na kwestię niemiecką, oświadczył: «Popatrzcie na Adenauera³⁰. Jak zdjęć spodnie, to z tyłu widać, że Niemcy są podzielone na dwie części, a jeśli z przodu popatrzeć, to widać, że Niemcy Zachodnie nigdy się nie podniosą»” (Кречетников 2009).

Politycy radzieccy często odwoływali się w wystąpieniach do **specjalistycznej terminologii**, zwłaszcza łowieckiej czy z zakresu rybołówstwa. Wielu sekretarzy KC KPZR uwielbiało polować i łowić ryby. W. Suchodriew wspomina problem z przetłumaczeniem wypowiedzi N. Chruszczowa, który powiedział: „Всяк кулик своё болото хвалит” [dosł. Każdy kulik swoje błoto chwali, czyli Każda kura swoje jajko chwali]. Suchodriew, nie znając co to za ptak „kulik”, przetłumaczył „Każda kaczka swoje błoto chwali”. Przemówienie to było tłumaczone przez Suchodriewa i symultanicznie przez hrabiego Orłowa zatrudnionego przez Amerykanów. Słuchacze słyszeli dwa warianty – „kaczkę” Suchodriewa i „snipe” Orłowa. Jeden z dziennikarzy zamiast „snipe” usłyszał „snake” [wąż] i w gazetach pojawiły się komentarze o zimnej wojnie między tłumaczami (*Иногда я такие хрущёвские...*).

W swoich przemowach Putin często stosuje leksykę z różnych sfer. W 2017 r. na Petersburskim Forum Ekonomicznym witając się z zebranymi, użył wojskowego zwrotu „Вольно!” [Spocznij]. Tłumacz prezydenta Putina – Aleksy Sadykow – błyskawicznie zareagował i użył właściwego terminu wojskowego, chociaż tematyka posiedzenia dotyczyła gospodarki (*Подприфом...*).

Tłumacz musi zwracać uwagę na **wieloznaczność słów** i dobór odpowiedniego znaczenia. Siergiej Parinow – kierownik sekcji francuskiej 1 Departamentu Europejskiego MSZ Rosji wspomina, jak w 2014 r. w czasie wywiadu dla telewizji francuskiej Putin odpowiadając na pytanie o Angelę Merkel, powiedział: „С женщинами лучше не спорить” [Z kobietami lepiej nie spierać się]. W języku rosyjskim czasownik „спорить” ma kilka znaczeń: prowadzić dyskusję, bić się o zakład, zakładać się, kłócić się, sprzeciwiać się. Prezydent miał na myśli: dżentelmen nie będzie spierać się z damą i woli zgodzić się z nią. W tłumaczeniu użyto „dyskutować”, co wywołało niezadowolenie francuskich feministek (Жукова 2016).

³⁰ **Konrad Adenauer** (1876–1967) – w latach 1949–1963 pierwszy kanclerz nowo powstałej Republiki Federalnej Niemiec. Był przywódcą, który ukształtował powojenne Niemcy i najbardziej wpłynął na historię Europy w tych czasach. Był ważnym orędownikiem Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali, która powstała w następstwie deklaracji Schumana z 9 maja 1950 r., a później także Traktatu ustanawiającego Europejską Wspólnotę Gospodarczą podpisanego w marcu 1957 r., https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/eu-pioneers/konrad-adenauer_pl [dostęp: 30.12.2021].

Dmitrij Zareczniak – tłumacz języka rosyjskiego prezydentów USA pracujący w Białym Domu – zwraca uwagę na fakt, że **tłumacz powinien wcześniej otrzymać tekst** wystąpienia głowy państwa, aby móc zapoznać się z leksyką i czasami wybrać najlepszy ekwiwalent. Jako przykład podaje pierwszą wizytę Gorbaczowa w USA, podczas której Reagan opisując spotkanie z przywódcą ZSRR, powiedział, że jest to „unusual meeting – not between friends but between adversaries”. Tłumaczenie „adversaries” na „противники”, czyli „przeciwnicy” mogło wywołać negatywne reakcje. Tłumacz, mając czas na przygotowanie się, wybrał wariant „соперники”, czyli „rywale”, co ma łagodniejszy wydźwięk w języku rosyjskim (Диегуц 2021).

Zakończenie

Tłumaczenie przemówień polityka, zwłaszcza głowy państwa, to olbrzymia odpowiedzialność za słowa. Nie wszyscy przywódcy ZSRR zdawali sobie sprawę z tego, na jaki stres narażają swoich tłumaczy, a niektórzy z nich wręcz celowo poniżali tłumaczy. Tłumacze musieli przekładać czasami prostolinijne sformułowania, które mogły wywołać skandal międzynarodowy. Czasami przemówienia te zmieniały losy świata, jak rokowania Gorbaczowa z Reaganem.

Nie zawsze polityk jest wdzięczny za łagodzenie mowy, za szerokie horyzonty tłumacza, jego wiedzę pozajęzykową. Zwłaszcza ciężki los mieli tłumacze przywódców-dyktatorów, bezwzględnych polityków poniżających innych ludzi.

W artykule podjęto próbę scharakteryzowania języka polityki, a także omówiono najważniejsze elementy tego dyskursu, które stwarzają problemy dla tłumaczy głów państw, chociaż oparte na wspomnieniach tłumaczy przywódców ZSRR i Rosji, to niezwykle aktualne dla tłumaczy wszystkich przywódców. Sylwetki wspomnianych tłumaczy rosyjskich zapewne nie są znane polskiemu czytelnikowi. Tłumacze ci byli i są nie tylko genialnymi tłumaczami symultanicznymi, ale wielu z nich również wykładowcami, którzy kształcą kolejne pokolenia tłumaczy ustnych. Ich przemyślenia, wspomnienia z pracy to nie tylko ciekawostka kulturoznawcza, notatka historyczna o przywódcach, zachowaniach dyktatorów i głów państw, ale również ważny materiał dydaktyczny dla studentów translatoryki niezależnie od studiowanego języka.

Bibliografia

- Balczyńska-Kosman A., 2013, *Język dyskursu publicznego w polskim systemie politycznym*, [online] <http://ssp.amu.edu.pl/wp-content/uploads/2013/06/ssp-2013-2-143-154.pdf> [15.02.2022], s. 143–153.
- Bednarczyk A., 2018, *Rola tłumacza a potrzeby epoki (konceptje rosyjskie)*, „Między oryginałem a przekładem”, R. XXIV, nr 1(39), [online] <https://journals.akademicka.pl/moap/article/view/10/4468> [14.03.2022], s. 9–23.
- Cameron D., 1990, *Demythologizing Sociolinguistics: Why Language Does Not Reflect the Society* [in:] *Ideologies of Language*, D. Cameron, London.

- Czyżewski M., Kowalski S. i Piotrowski A. (red.), 2004, *Rytualny chaos. Studium dyskursu publicznego*, Kraków.
- Dubisz S., Sękowska E., Porayski-Pomsta J., 2005, *Leksykalny kod polityczny we współczesnej komunikacji językowej* [w:] *Polska polityka komunikacyjno-językowa wobec wyzwań XXI wieku*, red. S. Gajda, A. Markowski, J. Porayski-Pomsta, Warszawa, s. 151–165.
- Fras J., 1999, *Język propagandy politycznej* [w:] *Teoria i praktyka propagandy*, red. B. Dobek-Ostrowska, J. Fras, B. Ociepa, Wrocław, s. 83–110.
- Heydel M., 2018, „*Wszystkich przesłuchano, tylko nas nie*”. *Tłumacz ustny jako świadek*. „*Others were debriefed but not us*”. *The interpreter as a witness*, „Teksty drugie. Teoria literatury, krytyka, interpretacja”, nr 3, [online] <https://journals.openedition.org/td/9992> [14.03.2022], s. 267–280. https://www-prokofievinterlegal-com.translate.google/victors-professional-career/?_x_tr_sl=auto&_x_tr_tl=pl&_x_tr_hl=pl
- Kuźniar M., Gościński J., 2020, *Egzamin na tłumacza przysięgłego. Tłumaczenie ustne. Język angielski*, Warszawa.
- Ożóg K., 2006, *Pauperyzacja języka współczesnej polityki*, „Ling Varia”, nr 1, [online] <http://www.lingvaria.polonistyka.uj.edu.pl/documents/5768825/68409a4a-154f-46f6-b1d9-32541ed2c7a1> [14.03.2022], s. 81–90.
- Walczak B., 1994, *Co to jest język polityki?* [w:] *Język polityki a współczesna kultura polityczna*, red. J. Anusiewicz, B. Siciński, Wrocław, s. 15–20.
- Ардаев В., 2018, *Дозвониться до Кремля. Как устроена телефонная связь между королями и президентами*, [online] <https://ria.ru/20181210/1547506750.html> [14.03.2022].
- Базылев В.Н., 2012, *Теория перевода. Книга 1: курс лекций*, Москва.
- Баранов А.Н., Казакевич Е.Г., 1991, *Парламентские дебаты: традиции и новации*, Москва.
- Бойко А., 2013–2020, *Кто такая «кузькина мать» и зачем ее показывать?*, [online] <https://www.culture.ru/s/vopros/kuzkina-mat/> [14.03.2022].
- Братерский А., 2014, *Умер переводчик «кузькиной матери»*, [online] https://www.gazeta.ru/politics/2014/05/16_a_6037201.shtml [15.02.2022].
- Видели фото встречи Байдена с Громыко?*, 2020, [online] <https://meduza.io/feature/2020/11/11/videli-foto-vstrechi-dzho-baydena-s-sovetskim-rukovodstvom> [15.02.2022].
- Виктор Суходрев, личный переводчик Никиты Хрущева и Леонида Брежнева*, 2009, [online] <https://lenta.ru/conf/sukhodrev/> [15.02.2022].
- Воробьев В., 2013, *Говорить на 60-ти языках. В МИД России знают, как любого дипломата сделать своим среди чужих*, „Российская газета”, № 119 (6095), [online] <https://rg.ru/2013/06/04/mid-site.html> [15.02.2022].
- Гордон Д., 2011, *Личный переводчик Хрущева, Брежнева и Горбачева Виктор Суходрев: «Я знал восьмерых президентов США – от Эйзенхауэра до Буша-старшего, но лучшим из всех был Кеннеди: думаю, полюбив его, Мэрилин Монро была права»*, „Бульвар Гордона”, № 46 (342), [online] https://bulvar.com.ua/gazeta/archive/s46_65029/7164.html [15.02.2022].
- Диегус Д., 2021, *Тонкости перевода*, [online] <https://www.golosameriki.com/a/translator-dd/5934904.html>.
- Дмитров И., 2020, *Нужно было передать эмоции большого русского мужика. Переводчик Ельцина, Байдена и Березовского – об ошибках политиков и матерящихся олигархах*, [online] <https://lenta.ru/articles/2020/12/05/interpreter/> [15.02.2022].
- Жукова Л., 2016, «*Первые лица намеков избегают*»: переводчик Владимира Путина о своей работе, [online] <https://ria.ru/20160930/1478207718.html> [15.02.2022].
- Зигмантович Д., 2016, *Политический дискурс как объект устного перевода (на материале речей российских и французских политиков)?*, „Вестник Московского университета”, сер. 22. Теория перевода, № 3, Москва, с. 41–57.

- Зуборева А., 2018, *Переводческий аспект изучения политического дискурса* [в:] *Актуальные вопросы филологической науки XXI века: сборник статей VII Международной научной конференции молодых ученых (9 февраля 2018 г.): в 2-х ч. Ч. 1: Современные лингвистические исследования*, Екатеринбург.
- Иногда я такие хрущёвские перлы переводил, 1999 [в:] *Коммерсантъ Деньги*, [online] <https://www.kommersant.ru/doc/23135> [15.02.2022].
- Кацевич Д., 2017, *Владимир Ерофеев*, [online] https://www.peoples.ru/state/statesmen/vladimir_erofeev/ [15.02.2022].
- Клеймёнов И., *По Миссисипи плывёт пирога, в пироге хиппи и хиппи много. Переводчик президента*, [online] <https://adderley.livejournal.com/310495.html> [15.02.2022].
- Корягин В., 2012, *Личный переводчик Сталина*, [online] <https://www.postkomsg.com/history/196540/> [15.02.2022].
- Кречетников А., 2009, «*Перезагрузка-1959*»: первая попытка, [online] https://www.bbc.com/russian/russia/2009/09/090929_khrushchev_usa_visit [15.02.2022].
- Легендарные переводчики: кто стоял в тени генсеков СССР*, 2021, [online] <https://www.nedra-translations.com/ru/article/legendarnyie-perevodchiki/> [15.02.2022].
- Личный синхронист Путина – Андрей Цыбенко, 2007–2021*, [online] <https://sinhronperevod.ru/article/lichnyu-sinhronist-putina-andrey-cybenko.html> [15.02.2022].
- Мельникова К., 2019, «*Мы покажем вам мать Кузьмы*». И прочие трудности перевода первых лиц, [online]: <https://ria.ru/20190928/1559213395.html> [18.02.2022].
- Миньяр-Белоручев К., 1999, *Как стать переводчиком?*, Москва.
- Мир переводчика*, 2019, [online] https://www.linguanet.ru/fakultety-i-instituty/perevodcheskiy-fakultet/novosti-perevodcheskogo-fakulteta.php?ELEMENT_ID=5270 [18.02.2022].
- Наймушин Б., 2016, *Устный перевод ненормативной лексики при работе на правительственном уровне*, „Вопросы методики преподавания в вузе. Teaching Methodology in Higher Education”, № 5 (19–2), [online] <https://cyberleninka.ru/article/n/ustnyu-perevod-nenormativnoy-leksiki-pri-rabote-na-pravitelstvennom-urovne> [18.02.2022], с. 119–124.
- Ошибки переводчиков, которые привели к катастрофическим последствиям*, 2020, [online] <https://habr.com/ru/company/englishdom/blog/486880/> [18.02.2022].
- Павел Палажченко о профессии дипломатического переводчика*, 2014, [online] <https://russian-council.ru/analytics-and-comments/analytics/pavel-palazhchenko-o-professii-diplomaticheskogo-perevodchik/> [19.02.2022].
- Палажченко, Павел Русланович*, 2021, [online] https://ru.wikipedia.org/wiki/Палажченко,_Павел_Русланович [29.12.2021].
- Переводчик Горбачёва Палажченко: Тэтчер разбушевалась: «Ну что они наделали?! Какие же они после этого лидеры?»*, [online] <https://gordonua.com/publications/perevodchik-gorbacheva-palazhchenko-tetcher-razbushevalas-nu-chto-oni-nadelali-kakie-zhe-oni-posle-etogo-lidery-1480741.html> [15.02.2022].
- Переводчик для политика: помощник в общении и хранитель тайн*, 2007, [online] <https://ria.ru/20070607/66845738.html> [15.02.2022].
- Переводчик рассказал, какие фразы Горбачёва поставили его в тупик*, 2021, [online] <https://ria.ru/20210327/gorbachev-1603140860.html> [15.02.2022].
- Переводчиком Сталина был инженер-теплотехник*, 1999, [online] <https://www.kommersant.ru/doc/214282> [15.02.2022].
- Под грифом «секретно»: переводчики МИД рассказали о работе с Путиным*, 2020, [online] <https://www.vesti.ru/article/1266958> [15.02.2022].
- Полотовский С., 2016, *Кто переводил советских лидеров*, [online] <https://www.gq.ru/entertainment/kto-perevodil-sovetskih-liderov> [15.02.2022].

- Попова Т.Г., Таратынова Н.В., 2009, *Политический текст и его лексические*, „Известия Тульского государственного университета. Гуманитарные науки”, № 2, Тула.
- Путин назвал сказавшего его слова переводчика «бандитом», 2019, [online] <https://ria.ru/20190410/1552535855.html?in=t> [20.02.2022].
- Решетарова И.В., Трищенко Т.А., 2018, *Особенности перевода публичной политической речи (на материале выступлений В.В. Путина)* [в:] С.О. Курьянов (ред.), „Мировая литература на перекрестке культур и цивилизаций. World Literature on the crossroads of cultures and civilizations”, № 4 (24), Симферополь, с. 92–100.
- Сачава О., 2011, *Переводческая скоропись: теория и практика. Учебное пособие*, Санкт-Петербург.
- Скончался Андрей Павлович Чужакин, 2020, [online] https://linguanet.ru/ob-universitete/news/?ELEMENT_ID=8449 [25.02.2022].
- Смирнов Д., 2020, *Как Путин ставит в тупик переводчиков: У иностранцев едет крыша от «Не стоим враскорячку»!* [online] <https://www.kp.ru/daily/21712090.5/4325273/> [25.02.2022].
- Солганик Г., 2021, *Язык СМИ и политика*, Москва.
- Трудности взаимопонимания: как работают переводчики глав государств?, 2020, [online] <https://mir24.tv/news/16428249/trudnosti-perevoda-kak-rabotayut-perevodchiki-glav-gosudarstv> [25.02.2022].
- Трудности синхронного перевода выступлений на высшем уровне, 2007–2021, [online] <https://sinhronperevod.ru/article/trudnosti-sinhronnogo-perevoda-vystupleniy-na-vysshem-urovne.html> [15.02.2022].
- Фещенко В., 2012, *Синхрон из Кремля. Перевод «первых лиц» вспомнили прошлое*, [online] <https://rg.ru/2012/09/26/perevoschiki-site.html> [15.02.2022].
- Человек-тень. Виктор Суходрев провёл 30 лет рядом с мировыми лидерами, [online] <https://back-in-ussr.com/2014/05/chelovek-ten-viktor-suhodrev-provel-30-let-ryadom-s-mirovymi-liderami.html> [25.02.2022].
- Шушмиоина М., 2017, *Специфика перевода политических выступлений (на материале речей американских и британских политиков современности)*, Белгород.
- Юдина Т.В., 2001, *Теория общественно-политической речи*, Москва.

Specificity of the Work of an Interpreter of Heads of State (on the Example of The Interpreters of the Leaders of the Soviet Union and Russia)

SUMMARY

One of the most difficult forms of translator’s work is translating the words of a politician, especially synchronous translation of the head of state’s speech. This requires excellent knowledge of language, terminology, culture, savoir vivre, discretion, resistance to stress, especially when the interpreter is obliged to translate dictatorial leaders who do not respect human rights, including the translator himself.

The article consists of two parts – the first discusses the features of the political discourse, the second discusses the specificity of interpretation based on the example of the memoirs of interpreters of the leaders of the Soviet Union and Russia.

Key words: oral translation, synchronous translation, head of state, dictator